

Designing a conceptual model of public libraries as community centers based on the public sphere theory of Jürgen Habermas

Mohammad Reza Shekari

PhD in Knowledge and Information Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.
E-mail: shekari.scu@gmail.com

Shahnaz Khademi Zadeh

Associate Prof., Department of Knowledge and Information Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.
E-mail: s.khademi@scu.ac.ir

Abdol Reza Navah

Associate Prof., Department of Social Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: navah@scu.ac.ir

Esmail Hashemi

Prof., Department of Psychology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. E-mail: esmaeil@scu.ac.ir

Mansoor Koohi Rostami

Assistant Prof., Department of Knowledge and Information Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.
E-mail: m.rostami@scu.ac.ir

Abstract

Purpose: The aim of this study is to achieve a conceptual model for the transformation of Iranian public libraries into social centers, based on the theory of the public sphere of Jürgen Habermas.

Method: The current research is applied in terms of purpose, survey in terms of the data collection method, and is a mixed-method study of exploratory type in terms of the nature of the data, which was conducted with a systematic approach to grounded theory. In the qualitative section, first, by conducting 33 interviews and 2 focus groups, effective factors were identified and extracted. The validity of these factors was proved through the content validity ratio (CVR) and their reliability was also proved by the Fleiss' kappa coefficient test. In the quantitative part, the reliability of the tool was confirmed using a 117-item questionnaire with an average of 0.86. Finally, the factors were ranked using the Shannon entropy method.

Findings: The seven factors of human resources, construction and equipment, social, political, structural, cultural and economic have an effect on the transformation of public libraries into social centers, among which the cultural factor has the greatest effect and economic factor has the smallest effect. All factors had a content validity greater than 0/33 and a kappa coefficient greater than 0/7, and thus had the necessary validity and reliability. The conceptual model of the research was also drawn in six sections.

Originality/value: The public sphere theory is one of the famous theories of sociology. Although the standards in this theory are related to public libraries, it has received less attention in Iran. Public libraries can connect the government and with the nation through the components of the public sphere, and while informing people about government and governance decisions, those decisions can be challenged and decisions can be made in the public profitability. In this case, library is one of the factors responsible for the growth and prosperity of society. It also becomes a factor promoting general welfare in the society and establishing peace and tranquility.

Keywords: Public sphere theory, Social function, Public library, Social center, Jürgen Habermas

Conflicts of Interest: None

Funding: None

Citation: Shekari, M.R., Khademi Zadeh, S.H., Navah, A.R., Hashemi, E., & Koohi Rostami, M. (2022). Designing a conceptual model of public libraries as community centers based on the public sphere theory of Jürgen Habermas. *Research on Information Science and Public Libraries*, 28(4), 420-446.

Received 8 August 2022; Received in revised form 3 November 2022

Accepted 24 June 2022; Published online 31 December 2022

Article Type: Research Article

© The author(s)

Publisher: Iran Public Libraries Foundation

طراحی مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی بر اساس نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس

محمد رضا شکاری

دکتری، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: shekari.scu@gmail.com

شهناز خادمی زاده

دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: s.khademi@scu.ac.ir

عبدالرضا نواح

دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: navah@scu.ac.ir

اسماعیل هاشمی

استاد، گروه روانشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: esmaeil@scu.ac.ir

منصور کوهی رستمی

استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: m.rostami@scu.ac.ir

چکیده

هدف: هدف این پژوهش دستیابی به مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی ایران به مثابه مراکز اجتماعی بر اساس نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس است.

روش: پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها پیمایشی، و به لحاظ ماهیت داده‌ها یک تحقیق آمیخته از نوع اکتشافی است که با رویکرد نظام‌مند نظریه زمینه‌ای انجام شد. در بخش کیفی، ابتدا با انجام ۳۳ مصاحبه و ۲ گروه کانونی، عوامل مؤثر شناسایی و استخراج شدند. اعتبار این عوامل از طریق شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) و پایایی آن‌ها نیز با آزمون ضریب کاپای فلیس اثبات شد. در بخش کمی، پایایی ابزار با استفاده از پرسش‌نامه‌های ۱۱۷ گویه‌ای با میانگین ۰/۸۶ تأیید شد. در نهایت، با استفاده از روش آنتروپی شانون، عوامل رتبه‌بندی شدند.

یافته‌ها: هفت عامل نیروی انسانی، ساختمان و تجهیزات، اجتماعی، سیاسی، ساختاری، فرهنگی و اقتصادی در مدل کتابخانه‌های عمومی به عنوان مراکز اجتماعی اثر گذارند که عامل فرهنگی بیشترین و عامل اقتصادی کمترین تأثیر را دارد. همه عوامل دارای روایی محتوایی بیشتر از ۰/۳۳ و ضریب کاپای بیشتر از ۰/۷ بوده و لذا از روایی و پایایی لازم برخوردار بودند. مدل مفهومی پژوهش نیز در شش بخش ترسیم شد. **اصالت/ارزش:** نظریه حوزه عمومی از جمله نظریات جامعه‌شناسی است که علی‌رغم ارتباطش با کتابخانه‌های عمومی، در داخل کشور کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این کتابخانه‌ها می‌توانند از طریق اجزای حوزه عمومی، با برقراری ارتباط بین دولت و ملت، مردم را از تصمیمات دولتی آگاه کنند و آن‌ها را به چالش بکشانند. در این حالت، کتابخانه عملی خواهد شد برای رشد و خودشکوفایی روزافزون شهروندان و همچنین عاملی برای ارتقای رفاه عمومی و تثبیت صلح و آرامش.

کلیدواژه‌ها: نظریه حوزه عمومی، کارکرد اجتماعی، کتابخانه عمومی، مرکز اجتماعی، یورگن هابرماس

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی نداشته است.

استناد: شکاری، محمد رضا؛ خادمی زاده، شهناز؛ نواح، عبدالرضا؛ هاشمی، اسماعیل؛ و کوهی رستمی، منصور (۱۴۰۱).

طراحی مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی بر اساس نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۸(۴)، ۴۴۶-۴۲۰.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۳؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۵؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۰/۱۰

نوع مقاله: علمی پژوهشی

© نویسندگان

ناشر: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

منشور مشترک ایفلا و یونسکو^۱ برای کتابخانه‌های عمومی بیان می‌کند که کتابخانه عمومی همچون دروازه‌ای رو به سوی دانش است که شرایط لازم و اساسی برای تصمیم‌گیری مستقل، یادگیری مداوم، و توسعه فرهنگی افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی را فراهم می‌کند. کتابخانه عمومی حامی آموزش فردی و خودآموزی و آموزش رسمی در همه سطوح است، و در صدد است تا محلی برای اطلاعات ایجاد کند که آن را در اختیار همه قرار دهد، فرصت‌هایی برای توسعه خلاقیت‌ها فراهم آورد، عادت مطالعه در کودکان را از سنین خردسالی تقویت کند، و با تأکید بر پیشرفت‌های فرهنگی و هنری جامعه، هویت فرهنگی را شکل دهد و به تقویت یک بینش اجتماعی در ذهن افراد بپردازد تا کتابخانه را محلی عمومی و مکان ملاقات همدیگر بدانند (بیانیه کتابخانه عمومی ایفلا و یونسکو^۲، ۱۹۹۴). با تحولات فناوریانه، کتابخانه‌های عمومی باید بر محیط آموزشی غیررسمی غلبه کنند و دامنه فعالیت‌های خود را در زمینه فرهنگ و اجتماع گسترش داده، و کارکردهای اجتماعی خود را توسعه دهند. این امر به معنای سازگاری کتابخانه‌ها با نیازهای کاربران آنهاست که در ادامه می‌تواند خواست و نیاز جامعه را پوشش دهد. این مکان‌ها باید به مراکز اطلاعات محلی، مراکز فرهنگی، اجتماعی، آموزشی، مراکز فناوری اطلاعات و نظایر آن تبدیل شوند، به این معنا که کتابخانه‌های عمومی باید انعطاف‌پذیر شوند و با نقش‌های جدیدی که برای آنها در نظر گرفته می‌شود سازگار باشند (آریتون-گالان^۳، ۲۰۱۶).

در سال‌های اخیر، در ادبیات کتابخانه‌های عمومی، موضوعات و مسائل جدیدی مطرح شده است. برای مثال، اصطلاحاتی مانند کتابدار اجتماعی^۴ (بلاک و مادیمن^۵، ۱۹۹۷)، کتابدار مدنی^۶ (مک‌کاب^۷، ۲۰۰۱) و خدمات کتابخانه‌ای نیازمحور^۸ (پاتمن و وینسنت^۹، ۲۰۱۰) مورد بحث قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر، مشارکت جامعه در کتابخانه‌های عمومی به روش‌هایی مانند مقابله با محرومیت‌های اجتماعی (وینسنت^{۱۰}، ۲۰۱۶)، ترویج دموکراسی (کرانیچ^{۱۱}، ۲۰۰۵)، و مشارکت در سرمایه اجتماعی، انسانی و فرهنگی^{۱۲} (هارت^{۱۳}، ۲۰۰۷ و گولدینگ^{۱۴}، ۲۰۰۹) نیز صورت گرفته است. این مباحث مبتنی بر تغییراتی است که امروزه در جامعه به وجود آمده است، و به تبع آن، کتابخانه‌های عمومی برای بقا و سازگاری با جامعه ملزم‌اند خود را با کاربرانی که دارای نیازهای متغیری هستند هم‌سو کنند و به مکانی برای اجتماعات محلی تبدیل شوند.

از جمله نظریاتی که در حوزه جامعه‌شناسی بر تبدیل مکان‌هایی عمومی مانند کتابخانه‌ها، مکان‌های ملاقات، بحث، تبادل نظر، برخورد اندیشه‌ها و اذهان گوناگون و شکل‌دهی به اجتماع تأکید می‌ورزند، نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس^{۱۵} آلمانی است. هابرماس، جامعه را به ۳ حوزه تقسیم می‌کند:

۱. حوزه خصوصی؛^{۱۶}
۲. حوزه عمومی؛
۳. حوزه دولتی^{۱۷}.

1. IFLA/UNESCO
2. The IFLA/UNESCO Public Library Manifesto
3. Ariton-Gealan
4. community librarianship
5. Black & Muddiman
6. civic librarianship
7. McCabe
8. needs based library service
9. Pateman & Vincent
10. Vincent
11. Kranich
12. contributing to social/human/cultural capital
13. Hart
14. Goulding
15. Jurgen Habermas
16. private sphere
17. state sphere

حوزه خصوصی از آن خانواده است. حوزه عمومی دربرگیرنده گروه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، مذهبی، شغلی و فرهنگی، و ابزارها و محمل‌هایی مانند مجلات، روزنامه‌ها، رادیو و تلویزیون و سایر وسایل ارتباط جمعی است. حوزه دولتی نیز به دولت و ساختارهای آن مربوط می‌شود (فروزانگهر، بهزادفر، حبیب و فیروزآبادی، ۱۳۹۲). در این میان، حوزه عمومی اهمیتی زیادی و جایگاهی ویژه دارد.

هابرماس (۱۹۸۹) حوزه عمومی را بخشی از زندگی اجتماعی می‌داند که در آن شهروندان می‌توانند به بحث و تبادل نظر درباره امور بپردازند که از نظر آن‌ها برای تأمین مصالح عامه مردم اهمیت دارد و تنها از این طریق است که افکار عمومی شکل می‌گیرد. این حوزه زمانی پدید می‌آید که مردم برای بحث درباره مباحث سیاسی در کنار یکدیگر جمع شوند. حوزه عمومی مدنظر هابرماس تنها به یک بازارچه و قهوه‌خانه، سالن اجتماعات و تماشاخانه، یک سازمان یا یک روزنامه یا وسیله ارتباط جمعی خلاصه و محدود نمی‌شود، بلکه او این موارد را اقلام فیزیکی می‌داند و سرشت حوزه عمومی را فراتر از آن‌ها در نظر می‌گیرد.

مفهوم حوزه عمومی توسط هابرماس برای عرصه‌ای اجتماعی به کار می‌رود که در آن افراد از طریق ارتباط و استدلال مبتنی بر تعقل و مفاهمه، به موضع‌گیری‌ها و برخی جهت‌گیری‌هایی هنجاری مشغول هستند که بر فرایند اعمال قدرت دولت، تأثیراتی عقلانی‌ساز و آگاهی‌دهنده باقی می‌گذارند (بوستانی و پولادی، ۱۳۹۶). هابرماس معتقد است که یک حوزه عمومی در فضایی تشکیل می‌شود که در آن گفت‌وگو و تعقل درباره مسائل عمومی انجام می‌گیرد (نوذری، ۱۳۸۱، ص ۴۶۷).

در واقع، در نظر هابرماس، حوزه عمومی مأمنی است برای تبادل ایده‌ها و گفت‌وگو به‌منظور شکل دادن به عقاید و افکار و اندیشه‌های فردی، که دارای دیدگاهی انتقادی هستند. فرد یا افراد در این حوزه می‌توانند آزادی بیان، آزادی نشر و آزادی تجمعات و آزادی ارتباطات داشته باشند. از این رو، می‌توان گفت چهار شرط برای تشکیل یک حوزه عمومی ضروری است:

۱. شکل‌گیری افکار عمومی،
۲. امکان دسترسی برای همه شهروندان،
۳. امکان صحبت بدون محدودیت در مورد موضوعات مورد علاقه عمومی که به معنای رهایی از کنترل اقتصادی و سیاسی است،
۴. بحث پیرامون قوانین کلی حاکم بر روابط جامعه (هابرماس، ۱۹۸۹، ص ۱۳۶).

موفقیت یک حوزه عمومی در سطح جامعه و در نتیجه، توانایی شکل‌دهی به تصمیمات دولتی، به فراگیر بودن آن، درجه آزادی و استقلال برای شرکت‌کنندگان و حاضران، نبود یا اهمیت نداشتن سلسله‌مراتب، کیفیت مشارکت و البته حاکمیت قانون بستگی دارد (هابرماس، لنوکس و لنوکس^۲، ۱۹۷۴؛ هابرماس، بورگر و لاورنس^۳، ۱۹۹۱؛ هابرماس، ۱۹۹۱؛ اسمیت^۴، ۲۰۱۳؛ ون کریکن^۵، ۲۰۱۶).

آنچه در گذشته و حال موجب جلب نظر هابرماس به مقوله حوزه عمومی شده است، اهمیت این مفهوم به‌عنوان اساس نقد جامعه مبتنی بر اصول دموکراتیک بوده است (هولاب، ۱۳۷۵، ص ۲۵). به‌زعم هابرماس، حوزه عمومی رانمی‌توان تنها به‌عنوان یک نهاد یا سازمان خاص تصور کرد. حوزه عمومی را می‌توان به‌عنوان شبکه‌ای برای انتقال و ارتباط بین اطلاعات و دیدگاه‌ها و عقاید طیف‌های گوناگون مردم توصیف کرد. در این فرایند، ارتباطات به‌نحوی منتشر و پخش می‌شوند که آن‌ها را درون دسته‌هایی از افکار عمومی ادغام می‌کنند. به‌عبارت دیگر، حوزه عمومی از طریق کنش ارتباطی باز تولید می‌شود (هابرماس، ۱۹۹۶، ص ۳۶۰).

1. inclusiveness
2. Habermas, Lennox & Lennox
3. Habermas, Bürger & Lawrence
4. Smith
5. van Krieken

طبق نظریه حوزه عمومی، هرگونه تصمیم سیاسی باید مورد حمایت و تأیید اکثریت مردم قرار گیرد تا مشروع و قانونی شناخته شود؛ زیرا جلب نظر اکثریت تنها از طریق مشورت و هم‌اندیشی عمومی حاصل می‌شود. به این ترتیب، هابرماس رسانه‌های جمعی را در این فرایند حائز نقشی اساسی در ساختار آن می‌داند (لارسن^۱، ۲۰۲۰).

با ورود به قرن بیست‌ویکم، با توجه به تغییر نقش کتابخانه‌های عمومی و انجام برخی مطالعات تازه و نفوذ این مفهوم به مطالعات پژوهشگران، نیاز اجتماعی به تحقیق در مورد حوزه عمومی - به‌عنوان یکی از نقش‌ها و کارکردهای اجتماعی کتابخانه‌ها - به دلیل وضعیت ناپایدار، نامشخص و مضطرب جامعه در نتیجه رخدادهای سیاسی، اقتصادی و فناورانه در سراسر جهان گسترش و توسعه یافت (کرسپی^۲، ۲۰۱۳؛ فلیکتی^۳، ۲۰۱۶).

رسالت اجتماعی کتابخانه‌های عمومی به‌میزان فزاینده‌ای با نقش و کارکرد آن‌ها به‌عنوان حوزه‌های عمومی مرتبط بوده است (کوئزومی و لارسن^۴، ۲۰۱۹؛ آدونسون و همکاران^۵، ۲۰۲۰). با توجه به ویژگی‌ها و توانمندی‌هایی که مکان‌هایی مانند کتابخانه‌های عمومی دارند و نقش‌هایی که می‌توانند در اجتماع و برای جامعه محلی خود بر عهده بگیرند، پژوهش‌های مختلفی تاکنون کتابخانه‌های عمومی را به‌عنوان حوزه‌های عمومی یا حامی و پشتیبان آن پیشنهاد داده و معرفی کرده‌اند (ویلیامسون^۶، ۲۰۰۰؛ مک‌کوک^۷، ۲۰۰۴؛ بوشمن^۸، ۲۰۰۵؛ آندرسون و اسکوویک^۹، ۲۰۰۶؛ نیومن^{۱۰}، ۲۰۰۷؛ لکی و بوشمن^{۱۱}، ۲۰۰۷؛ روتبائر^{۱۲}، ۲۰۰۷ و آبو، آدونسون و وارهم^{۱۳}، ۲۰۱۰).

برای مثال، بوشمن (۲۰۰۵) دریافت که کتابخانه‌های عمومی به‌خوبی می‌توانند شرایط بحث و گفت‌وگوی باز را، که برای حوزه عمومی مهم است، فراهم کنند. مک‌کوک (۲۰۰۴، ص ۱۸۸-۱۹۳) به این نتیجه دست یافت که کتابخانه‌های عمومی از طریق نقش خود به‌عنوان مکان‌های ملاقات از حوزه عمومی پشتیبانی می‌کنند. آبو، آدونسون و وارهم (۲۰۱۰) نیز تأکید کردند که کتابخانه‌های عمومی، در نقش خود به‌عنوان مکان‌های ملاقات، از حوزه عمومی حمایت می‌کنند و چنین نیست که فقط مکان‌های سوم^{۱۴} (اولدنبورگ^{۱۵}، ۱۹۸۹) و محل اجتماعات صرف باشند (لکی و هاپکینز^{۱۶}، ۲۰۰۲، ص ۳۲۷).

یافته‌های مطالعه گولدینگ (۲۰۰۹) حاکی از آن است که کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان یک نقطه دسترسی مناسب برای افراد، موجبات برقراری ارتباط بین مردم و جامعه را فراهم می‌کنند و قادرند اجتماعات کوچک را با جامعه گسترده‌تر ارتباط دهند. از دیدگاه موریسون^{۱۷} (۲۰۱۰)، کتابخانه‌های عمومی از یک حوزه عمومی حمایت می‌کنند که در آن ارزش‌ها و منافع شهروندان به حقوق دولتی تبدیل می‌شوند. از سوی دیگر، ریچاردز، ویگاند و دالبلو^{۱۸} (۲۰۱۵، ص ۷۰) در بررسی‌های تاریخی خود درباره تحولات کتابخانه‌های عمومی، این مکان‌ها را بخشی از زیرساخت‌های حوزه عمومی جوامع مدرن بیان کردند.

نتایج پژوهش جوکسن، راسموسن و اسکات-هانسن^{۱۹} (۲۰۱۲) نیز نشان می‌دهد که کتابخانه‌های عمومی

1. Larsen
2. Crespy
3. Felicetti
4. Koizumi & Larsen
5. Audunson at al.
6. Williamson
7. McCook
8. Buschman
9. Andersen & Skouvig
10. Newman
11. Leckie & Buschman
12. Rothbauer
13. Aabo, Audunson & Varheim
14. third place
15. Oldenburg
16. Leckie & Hopkins
17. Morrison
18. Richards, Wiegand & Dalbello
19. Jochumsen, Skot-Hansen & Rasmussen

می‌توانند از چهار فضای متفاوت حمایت کنند: ۱. فضای الهام^۱، ۲. فضای یادگیری^۲، ۳. فضای دیدار^۳ و ۴. فضای اجرا^۴. این مدل چهارفضایی می‌تواند ابزاری مفید برای ساخت، طراحی و توسعه کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مکان‌های ملاقات باشد که حاکی از ارتباط بین کتابخانه و جامعه محلی آن است.

در مطالعه‌ای مقایسه‌ای که توسط واکاری، آبو، آدونسون، هیسمنس و اومس^۵ (۲۰۱۴) انجام شد، مزایا و فواید حاصل از کتابخانه‌های عمومی و ساختار آن‌ها در زمینه‌های اصلی زندگی پرداخته شد. نتایج این مطالعه نشان داد هنوز ارزش‌ها و کارکردهای اجتماعی کتابخانه‌ها و پشتیبانی کتابخانه‌های عمومی از نهادهای حوزه عمومی به‌خوبی درک و اثبات نشده است.

ویدرشیم و کویزومی^۶ (۲۰۱۶) در پژوهشی به مدل‌سازی مفهومی حوزه عمومی در کتابخانه‌های عمومی پرداختند و ابعادی شش‌گانه ارائه کردند که از این ابعاد تشکیل شده است:

۱. معیارهای اصلی،
۲. حوزه عمومی داخلی،
۳. حوزه عمومی خارجی،
۴. تشکیل و سازمان‌دهی گفتمان،
۵. انجام فرایندهای مشروعیت‌بخشی و قانونی‌سازی،
۶. تسهیل گفتمان.

آن‌ها در پژوهشی دیگر در سال ۲۰۱۷ به ارائه یک رویکرد سیستم ارتباطی برای مسئله مشروعیت‌بخشی به کتابخانه‌های عمومی در حوزه‌های عمومی و خصوصی پرداختند. تحلیل‌ها باعث شد که دو بُعد یافت شود؛ در بُعد حوزه عمومی، کنشگران خصوصی به کتابخانه مشروعیت می‌بخشند، و در بُعد حوزه خصوصی، کنشگران خصوصی خدمات شخصی را مبادله کرده و از قدرت اقتصادی استفاده می‌کنند. در این پژوهش، مجراهای ارتباطی مشترک میان کنشگران خصوصی و نظام‌های کتابخانه‌های عمومی نیز توصیف شده است (ویدرشیم و کویزومی، ۲۰۱۷). در مطالعه‌ای تطبیقی، آدونسون و همکاران^۷ (۲۰۱۹) به بررسی برداشت‌های مختلف از نقش کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان نهادهای حوزه عمومی در شش کشور اروپایی پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد کتابخانه‌های عمومی هنوز نتوانسته‌اند به‌عنوان نهادهای حوزه عمومی و مکان‌های ملاقات در سطح اجتماع معرفی شوند. نتایج مطالعه ویدرشیم و کویزومی و لارسن (۲۰۲۱) حاکی از آن است که در کشور نروژ کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان حوزه‌های عمومی و مکان‌های ملاقات فیزیکی و حضوری معرفی شده‌اند؛ در عین حال، در کتابخانه‌های عمومی آمریکا تصمیم‌گیری‌ها بیشتر بر اجتماعات محلی است.

مرور آثار، مطالعات و پژوهش‌های انجام‌یافته در ایران گویای آن است که تاکنون هیچ پژوهشی به‌مبحث حوزه عمومی و کتابخانه‌ها نپرداخته و تنها در فصلی از کتابی با عنوان «نظریه انتقادی برای علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» (لکی، گیون و بوشمن^۸، ۱۳۹۵، ص ۳۲۵) به‌طور مختصر به بیان ارتباط اندیشه‌های هابرماس و حوزه عمومی در کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداخته است. همچنین، مرور ادبیات موجود در مقوله حوزه عمومی در داخل کشور نشان از آن دارد که پژوهش‌های اندکی یک مکان یا فضای خاص را به‌عنوان بستر یا زیرساخت حوزه عمومی بررسی کرده‌اند. آنچه موجود است نیز به مکان‌های مذهبی پرداخته یا فضاهای شهری را بررسی کرده‌اند و مکان‌هایی فرهنگی و اجتماع‌پذیر مانند کتابخانه‌ها مطالعه نشده‌اند.

1. inspiration space
2. learning space
3. meeting space
4. performative space
5. Vakkari, Aabø, Audunson, Huysmans & Oomes
6. Widdersheim & Koizumi
7. Audunson
8. Leckie, Given & Bushman

از جمله مفاهیم، حوزه‌ها و موضوعاتی که در طول سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته، توجه به نقش فضایی و مکانی کتابخانه‌های عمومی است. کوهی‌رستمی (۱۴۰۰، ص ۴۹-۵۴) کتابخانه‌ی اجتماع‌محور را کتابخانه‌ای می‌داند که دارای فضای تجربه و الهام‌بخشی، فضای یادگیری و توانمندسازی، فضای خلق و نوآوری، فضای مشارکت اجتماعی و فضای ملاقات و گفت‌گو باشد. از سوی دیگر، توجه به نقش فیزیکی کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مکان‌های سوم (اولدنبورگ، ۱۹۸۹)، کانون‌های اجتماع^۱ (گزارش شورای هنر انگلستان، ۲۰۱۷)، مکان تعاملی اجتماعی (چو، ۲۰۱۳)، مراکز اطلاعاتی اجتماعی^۲ (نادینده و کادودو، ۲۰۱۴) و مراکز اجتماعی (آندرسون، ۱۹۹۴) نیز بررسی شده است. در این میان، بحث کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مرکز اجتماعی توجهات بیشتری را به خود جلب کرده است. مفهوم کتابخانه‌ی عمومی به‌عنوان مرکز اجتماعی برای نخستین بار توسط باربارا اندرسون^۳ در سال ۱۹۹۴ مطرح شد. مراکز اجتماعی با داشتن ساختمان‌های چندمنظوره فرصت‌هایی را برای افراد فراهم می‌کنند تا شهروندان بتوانند آزادانه در فعالیت‌های فیزیکی و اجتماعی مختلف شرکت کنند. این امر باعث می‌شود تا رابطه‌ی مثبتی بین شرکت در فعالیت‌های اجتماعی و ارتقای سطح رفاه مردم آن جامعه را شاهد باشیم (هانتر، نیگر، و وست، ۲۰۱۱).

اما مسئله اینجاست که کتابخانه‌های عمومی چگونه می‌توانند به‌مثابه‌ی یک مرکز اجتماعی محسوب شوند. تغییر و ایجاد تحول در کتابخانه‌های عمومی، هیچ‌گاه به‌صورت خودبه‌خودی و در خلاء انجام نمی‌پذیرد، بلکه لازم است مجموعه‌اقداماتی انجام شود؛ به‌عبارت دیگر، کتابخانه‌های عمومی باید کدام مسیر را طی کنند، چه روندی را دنبال کنند، و از چه روش (هایی) بهره‌جویند تا بتوان انتظار داشت در جریان ایفای نقش آن‌ها به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی موفق شوند.

با عنایت به مطالب پیش‌گفته و تأثیر درگیر شدن کتابخانه‌های عمومی در اجتماع و لزوم ایفای نقش آن‌ها به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی و با توجه به تأثیری که این امر می‌تواند در ارتقا و پیشرفت عملکرد و کارایی فعالیت‌های کتابخانه‌های عمومی داشته باشد، ضرورت وجود یک مدل مفهومی در موضوع مورد بحث احساس می‌شود تا تصمیم‌گیران و مدیران بتوانند در برنامه‌ریزی‌های کلان از آن به‌عنوان یک نقشه‌راه استفاده کنند. از این رهگذر، به رتبه‌بندی و تشریح میزان اهمیت و تأثیر هر یک از ابعاد و شاخص‌های اثرگذار نیز پرداخته می‌شود.

هدف اصلی این پژوهش شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی به‌منظور ارائه و ترسیم یک مدل مفهومی در این زمینه بر مبنای نظریه‌ی حوزه‌ی عمومی یورگن هابرماس است. بدین منظور، اهداف ویژه‌ی این پژوهش عبارت‌اند از:

■ شناسایی عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه‌ی حوزه‌ی عمومی یورگن هابرماس؛

■ طراحی مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه‌ی حوزه‌ی عمومی یورگن هابرماس؛

■ رتبه‌بندی عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه‌ی حوزه‌ی عمومی یورگن هابرماس.

متناظر با هر یک از این اهداف، پژوهش حاضر به پرسش‌های زیر پاسخ می‌گوید:

۱. عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه‌ی مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه‌ی حوزه‌ی عمومی یورگن

1. Community Hub
2. Arts Council England
3. Chu
4. Community-based information centers
5. Ndinde & Kadodo
6. Barbara Anderson
7. Hunter, Neiger & West

هابرماس کدام‌اند؟

۲. مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس چگونه است؟
۳. رتبه‌بندی عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به‌لحاظ هدف، کاربردی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها پژوهشی توصیفی (غیرآزمایشی) و از نوع «پیمایشی» است. همچنین، به‌لحاظ رویکرد یا ماهیت داده‌ها، به‌صورت «آمیخته» بوده و از طرح اکتشافی برای رسیدن به اهداف خود استفاده کرده است. به‌علاوه، در این مطالعه از روش نظریه زمینه‌ای^۱ استفاده شده است. از دیدگاه فراستخواه (۱۳۹۵)، یک پژوهشگر زمانی به‌سوی نظریه زمینه‌ای رهنمون می‌شود که در عرف علمی جای خالی یک نظریه احساس می‌شود. امروزه، رویکردهای مختلفی از نظریه زمینه‌ای توسعه یافته است که یکی از آن‌ها رویکرد نظام‌مند (سیستماتیک) است. در این پژوهش، از رویکرد نظام‌مند استفاده شده است که در شکل ۱ می‌توان الگوی پارادایمی آن را مشاهده کرد.

شکل ۱. الگوی پارادایمی در رویکرد نظام‌مند (فراستخواه، ۱۳۹۵، ص ۹۹)

در این رویکرد، همه داده‌ها باید در مقوله‌های فوق و در قالب الگویی پارادایمی ارائه شود. برای تحلیل داده‌ها از سه شیوه کدگذاری استفاده شد: ۱. کدگذاری باز^۲، ۲. کدگذاری محوری^۳ و ۳. کدگذاری گزینشی^۴ (کرسول^۵، ۱۳۹۱، ص ۸۸). یکی دیگر از راه‌های جمع‌آوری داده‌های کیفی، گروه‌های کانونی بود. این روش، که یکی از تکنیک‌های مصاحبه کیفی است، برای ایجاد تعامل میان اعضای گروه طراحی شده است تا انگیزه برای بحث عمیق‌تر فراهم شود (کراگر و کاسی^۶، ۲۰۰۰). بدین منظور، ابتدا در خصوص انتخاب افراد تصمیم‌گیری شد. سپس، ۸ نفر به‌عنوان گروه کانونی انتخاب شدند. انتخاب این افراد به نحوی صورت گرفت که ضمن اشتراک در دیدگاه و عقیده، از طیف‌های گوناگون علمی و اجرایی انتخاب شده باشند.

در بخش کمی، ابتدا سنجش پایایی و سپس اعتباربخشی به عوامل شناسایی شده و در ادامه رتبه‌بندی این

1. Grounded Theory
2. open coding
3. axial coding
4. selective coding
5. Creswell
6. Krueger & Casey

عوامل انجام شد. برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. به این منظور، پرسش‌نامه اولیه پژوهش پرسش‌نامه‌ای تحت‌توب شامل ۱۱۷ پرسشی حاصل از داده‌های کیفی بود که در میان جامعه‌ای متشکل از ۱۵ نفر از متخصصان حوزه کتابخانه‌های عمومی قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد تا درباره هر مفهوم، نظر خود را با اعدادی از ۱ (کاملاً مخالفم) تا عدد ۵ (کاملاً موافقم) اعلام کنند. پس از جمع‌آوری داده‌ها، گویه‌هایی که حدنصاب لازم را کسب نکرده بودند حذف شدند. نتایج نشان داد که مقادیر آلفای کرونباخ به‌دست آمده برای همه مقوله‌ها بالاتر از ۰/۷، و آلفای کل پرسش‌نامه ۰/۸۶ است.

برای سنجش روایی عوامل شناسایی شده، از روایی محتوایی استفاده شده است. در این روش، پرسش‌های آزمون در اختیار متخصصان گذاشته شد و از آن‌ها خواسته شد تا مشخص کنند آیا پرسش‌های آزمون، صفت موردنظر را اندازه‌گیری می‌کند یا خیر، و همچنین معین کنند که آیا پرسش‌ها کل محتوای آزمون را در بر می‌گیرد یا خیر. بر اساس این روش، چنانچه میان افراد مختلف توافق وجود داشته باشد، آن آزمون دارای روایی محتوایی است. برای بررسی روایی محتوایی آزمون، از شیوه شاخص نسبت روایی محتوایی^۱ بهره‌جویی شد. برای محاسبه این شاخص، از متخصصان خواسته شد تا هر یک از پرسش‌ها را بر اساس طیف سه‌بخشی لیکرت، یعنی «گویه ضروری است»، «گویه مفید است، ولی ضروری نیست» و «گویه ضرورتی ندارد»، طبقه‌بندی کنند. برای تأیید پایایی این عوامل، از دو آزمون آماری ضریب کاپای کوهن^۲ و ضریب کاپای فلیس^۳ استفاده شد. ضریب کاپای کوهن به سنجش میزان توافق بین دو فرد، پدیده یا منبع می‌پردازد، اما از ضریب کاپای فلیس زمانی استفاده می‌شود که تعداد ارزیاب‌ها بیش از دو فرد، پدیده یا منبع باشد که در پژوهش حاضر از آن استفاده شده است.

سپس، برای رتبه‌بندی عوامل شناسایی شده، لازم است با کاربست یکی از انواع روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه^۴، عواملی را که در مرحله قبل و از طریق تکنیک نظریه زمینه‌ای شناسایی و استخراج شده بودند استفاده کرد. از جمله روش‌هایی که می‌توان با استفاده از آن به رتبه‌بندی عوامل پرداخت روش آنتروپی شانون^۵ است. این روش پردازش داده‌ها را در مبحث تحلیل محتوا بسیار قوی و دقیق انجام می‌دهد. از این رو، می‌توان آن را یکی از بهترین و مناسب‌ترین روش‌ها برای تعیین وزن شاخص‌ها قلمداد کرد (مانیان و رونقی، ۱۳۹۴). بنابراین، در پژوهش حاضر نیز از روش آنتروپی شانون برای بیان میزان اهمیت و بار عوامل شناسایی شده و رتبه‌بندی آن‌ها، استفاده شد.

جامعه و نمونه پژوهش در دو مرحله انتخاب شدند. در مرحله اول، در یک بخش، متخصصان موضوعی و در بخش دیگر، کتابداران و حرفه‌مندان سازمان‌های اجرایی بودند. ملاک متخصص بودن در حوزه موضوعی مطالعاتی کتابخانه‌های عمومی، منتشر کردن متون مختلفی در این حوزه، و ملاک خبره بودن در کتابداران و حرفه‌مندان سازمان‌های اجرایی، داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر و سابقه ۸ سال کار مستمر در کتابخانه‌های عمومی یا ۴ سال سابقه مدیریت در نظر گرفته شد. روش نمونه‌گیری برای انتخاب خبرگان نمونه‌گیری هدفمند است. در نهایت، ۳۳ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. فرایند مصاحبه تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. در مرحله دوم و برای انجام مصاحبه در قالب گروه‌های کانونی، به منظور همگن بودن اعضای گروه، افرادی انتخاب شدند که از نظر برخی ویژگی‌ها مشابه باشند. این مصاحبه‌ها نیز طی دو مرحله (به دو صورت مجازی و حضوری) انجام شد.

در بخش کمی نیز برای اعتباربخشی (روایی) و سپس و رتبه‌بندی آن‌ها و تعیین پایایی ابزار، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. بدین طریق، ۶۴ نفر از اعضای هیئت علمی، متخصصان، صاحب‌نظران، پژوهشگران حوزه کتابخانه‌های عمومی، کتابداران و حرفه‌مندان سازمان‌های اجرایی انتخاب شدند. بعد از انجام بخش کیفی،

1. Content Validity Ratio (CVR)
2. Cohen's kappa coefficient
3. Fleiss' kappa coefficient
4. Multiple Attribute Decision Making (MADM)
5. Shannon entropy

اعتباربخشی و تعیین میزان وزن و اهمیت هر عامل و نیز طراحی و سنجش پایایی پرسش‌نامه نهایی که متشکل از ۱۰۴ گویه بود (که گویه‌های نامناسب و نامرتبط در مراحل پیشین پالایش و حذف شده بودند) انجام شد. در طراحی پرسش‌نامه نهایی، از طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم) استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از ابزار مکس کیودا^۱ (نسخه ۱۱) و برای تحلیل داده‌های کمی از ابزار اسپاس (نسخه ۲۲) و ماکروسافت اکسل (نسخه ۲۰۱۶) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

پرسش اول. عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس کدام‌اند؟

پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها و انجام کدگذاری‌های سه‌گانه، ۷ سازه به‌عنوان کدهای گزینشی استخراج شدند. این ۷ سازه، به‌عنوان عوامل مؤثر بر مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس شناسایی و معرفی می‌شوند:

۱. عامل انسانی،
۲. عامل ساختمان و تجهیزات،
۳. عامل اجتماعی،
۴. عامل سیاسی،
۵. عامل ساختاری،
۶. عامل فرهنگی و
۷. عامل اقتصادی (جدول ۱).

سپس برای اعتباربخشی به این سازه‌ها، روایی آن‌ها مورد سنجش قرار می‌گیرد. به این منظور، از روش شاخص نسبت روایی محتوایی استفاده شد. این مقدار برای زمانی که تعداد ارزیاب‌ها ۳۰ نفر باشد، باید حداقل نمره قابل قبول ۰/۳۳ باشد. همچنین، برای تأیید پایایی آن‌ها از آزمون آماری ضریب کاپای فلیس استفاده شد. به این ترتیب، پس از توزیع پرسش‌نامه متشکل از داده‌های کیفی حاصل از فرایند نظریه زمینه‌ای در میان ۳۰ نفر از متخصصان، روایی محتوایی و سپس ضریب توافق برای هر یک از عوامل به دست آمد. مقدار کاپای بین ۰ تا ۱ نوسان دارد. هرچقدر این سنجه به عدد ۱ نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده توافق بیشتر میان ارزیاب‌هاست. در جدول ۱، نتیجه این آزمون برای هر یک از عوامل شناسایی شده را می‌توان مشاهده کرد.

جدول ۱. نتایج نسبت روایی محتوایی (CVR) و آزمون ضریب کاپای فلیس برای عوامل استخراج شده

عوامل	نسبت روایی محتوایی (CVR)	ضریب کاپا	خطای استاندارد فرضی	Z نمره	سطح معناداری
عامل انسانی	۰/۴۳۰	۰/۷۹۳	۰/۰۱۸	۹/۰۳۲	۰/۰۰۰
عامل ساختمان و تجهیزات	۰/۴۹۵	۰/۷۶۱	۰/۰۱۳	۱۷/۴۶۶	۰/۰۰۰
عامل اجتماعی	۰/۵۶۲	۰/۸۵۹	۰/۱۰	۳۰/۳۷۱	۰/۰۰۰
عامل سیاسی	۰/۳۸۳	۰/۸۳۹	۰/۰۱۴	۷/۸۶۸	۰/۰۰۰
عامل ساختاری	۰/۵۸۸	۰/۸۱۴	۰/۰۰۹	۳۴/۲۵۹	۰/۰۰۰
عامل فرهنگی	۰/۶۱۹	۰/۸۶۲	۰/۰۱۰	۳۳/۳۶۳	۰/۰۰۰
عامل اقتصادی	۰/۷۲۱	۰/۷۰۹	۰/۰۰۹	۴۹/۱۴۱	۰/۰۰۰

تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که روایی همه عوامل بیشتر از ۰/۳۳ است؛ از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که همه آن‌ها روایی محتوایی مناسبی دارند و معتبر هستند. همچنین، مقدار کاپای به دست آمده برای هر یک از عوامل بالاتر از ۰/۷ است. با توجه به اینکه سطح معناداری همه عوامل ۰/۰۰۰ و کوچک‌تر از ۰/۰۵ است، پایایی عوامل هم در سطح بالایی گزارش می‌شود.

پرسش دوم. مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی ایران به مثابه مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس چگونه است؟

پس از تعیین عوامل مؤثر و استخراج کدهای گزینشی، برای پاسخ به پرسش دوم، کدهای محوری و باز مورد بررسی قرار می‌گیرند و با استفاده از آن‌ها مدل مفهومی پژوهش ارائه می‌شود. در ادامه، ابتدا هر یک از کدها بررسی شده و در نهایت مدل ترسیم می‌شود.

■ **عامل نیروی انسانی.** این عامل دارای ۲ کد محوری «مدیریت» و «کتابداران» است. تحلیل داده‌ها در کد محوری «مدیریت» نشان می‌دهد که مدیر باید از مهارت‌های اجتماعی برخوردار باشد، شایسته‌سالاری را حاکم کند، و معتقد به خلاقیت و نوآوری باشد. در عین حال، صلاحیت‌های مدیریت علمی را نیز باید در خود پرورش دهد و روح کار بر محوری را در کل سازمان ترویج دهد. تحلیل داده‌ها در کد محوری کتابداران حاکی از آن است که آن‌ها باید نگرشی مثبت به کارکردهای جدید داشته باشند و از شایستگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای و شغلی گوناگون برخوردار شوند. همچنین، با دارا بودن روحیه تعامل و گفت‌وگو نقش تسهیل‌کنندگی در ارائه خدمات داشته باشند.

■ **عامل ساختمان و تجهیزات.** این سازه شامل ۲ کد محوری «فناوری اطلاعات» و «فضا» است. در کد محوری فناوری اطلاعات، کتابخانه‌های عمومی باید از فناوری‌های اطلاعاتی تعاملی برای بحث و گفت‌وگو در کتابخانه و به‌ویژه برای ارائه خدمات برون کتابخانه‌ای استفاده کنند. همچنین، باید آمادگی لازم برای پذیرش و به‌کارگیری انواع فناوری‌های نوین به منظور ارتقای خدمات خود را داشته باشند. تحلیل‌ها در کد محوری فضا نشان داد که لازم است قبل از احداث کتابخانه‌های عمومی، جانمایی صحیحی برای آن‌ها انجام شود تا بتوانند فضایی مناسب برای دیدار و ملاقات گروه‌های مختلف مردمی تأمین کرده و علاوه بر آن فضای مناسب برای فعالیت انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد را فراهم کنند. همچنین، کتابخانه‌های عمومی باید فضایی برای تبادل اندیشه‌ها و عقاید مختلف به‌ویژه گفت‌وگوهای انتقادی و مباحث مبتنی بر مفاهیم فراهم کنند. کتابخانه‌های عمومی باید فضاهای فناورانه‌ای مانند ساختکده تأمین کنند تا بسیاری از افراد، به‌ویژه نوجوانان که نسلی جدید و با تفکرانی نو هستند و غالباً تمایل بیشتری نسبت به دیگران برای بهره‌گیری از فناوری‌های اطلاعاتی و تعاملی دارند، کتابخانه‌های عمومی را به دلیل وجود این ابزارها و تجهیزات پاتوق مناسبی برای خود بدانند. از سوی دیگر، جو کتابخانه عمومی باید آزاد، قابل استفاده برای همگان، و عاری از فشار و اجبار باشد.

■ **عامل اجتماعی.** این عامل متشکل از ۴ کد محوری «ترویج فعالیت‌های اجتماعی»، «مشارکت گروه‌های مردمی»، «شناخت موقعیت اجتماعی» و «ارتقای مهارت‌های اجتماعی» است. در کد ترویج فعالیت‌های اجتماعی، کتابخانه باید توانایی شکل‌دهی به افکار عمومی را داشته باشد، مکانی برای اجتماع‌سازی، و مناسب برای برقراری جلسات نقد و بررسی باشد، به‌عنوان مکانی شناخته‌شده برای امور و اقدامات اجتماعی تلقی شود، و از طریق میزبانی از فعالیت‌های اجتماعی، بین مردم هم‌بستگی و انسجام ایجاد کند. همچنین، لازم است مکان‌های مناسبی برای حمایت از استارت‌آپ‌ها و کسب‌وکارهای کوچک باشند. در کد مشارکت گروه‌های اجتماعی، کتابخانه‌های عمومی باید توانایی مشارکت دادن مردم و شهروندان را در برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌های

خود داشته باشند. برای تحقق این امر، فعالیت‌های کتابخانه‌ها باید اجتماع محور شود، فضای مشارکت اجتماعی را ترویج دهد، با حوزه‌ها و اقشار مختلف اجتماعی ارتباط برقرار کند و به مردم در مدیریت کتابخانه اجازه دخالت و مشارکت دهد. در کد شناخت موقعیت اجتماعی، کتابخانه باید از آسیب‌ها و مشکلات جامعه خود اطلاع داشته باشد و برای پیشگیری و کاهش آن‌ها در تلاش باشد، از شرایط و جو اجتماع و موقعیت محلی و اولویت‌های آن شناختی دقیق و کامل داشته باشد. در کد ارتقای مهارت‌های اجتماعی، تحلیل‌ها نشان می‌دهد که لازم است کتابخانه مکانی برای فرهنگ‌سازی و ترویج ارتباط با سازمان‌ها و بستری برای گفت‌وگو و مفاهمه درباره مسائل چالش‌زای اجتماعی باشد.

■ **عامل سیاسی.** دارای ۳ کد محوری «سلطه ساختاری»، «بیان عمومی» و «شرایط آرمانی» است. در کد سلطه ساختاری، کتابخانه عمومی باید از ساختارها و لایه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی، و تصمیمات حاکمیتی و گرایش‌های خاص موجود دور باشد و از نظارت‌ها و کنترل‌های آن‌ها تأثیری نپذیرد. منظور از دوری کتابخانه از فضای دولتی این است که کتابخانه نباید مکانی برای تبلیغ آرمان‌های نظام حاکم باشد. لازم است کتابخانه‌های عمومی بتواند در نگرش و ایدئولوژی حاکم تغییر ایجاد کرده و آن را اصلاح کند. همچنین، بر حوزه‌های سیاسی، دولتی و حاکمیتی اثر بگذارد. از سوی دیگر، از جانب سیاست‌مداران و تصمیم‌گیران به‌عنوان مرکزی اجتماعی پذیرفته شده باشد، به این معنا که آن‌ها بدانند تصمیماتی که می‌گیرند در مکانی به نام کتابخانه عمومی به بحث، بررسی و چالش گذاشته می‌شود. در کد بیان عمومی، کتابخانه‌های عمومی باید در ارائه فعالیت‌ها و خدمات، برنامه‌ها را با توجه به تأثیرپذیری‌های احتمالی از دولت پی‌ریزی کنند. در واقع، پیش‌بینی کنند که با اجرای هر اقدامی عواقب مثبت و منفی احتمالی آن‌ها را نیز در نظر داشته باشند. پس از تحلیل داده‌ها در کد شرایط آرمانی، مشخص شد که کتابخانه‌های عمومی باید مکانی برای مشروعیت‌بخشی به اقدامات و تصمیمات دولتی و حاکمیتی باشند. منظور از مکانی برای مشروعیت‌بخشی این است که هر نظام تأییدی قوانین و تصمیمات خود را از دل کتابخانه‌های عمومی و از رهگذر بحث‌ها، تبادل نظر، دیدارها، گفت‌وگوها و جلسات عمومی و مردمی بگیرد.

■ **عامل ساختاری.** از ۴ کد محوری یعنی «ذی‌نفعان»، «ارتباطات»، «صنعت نشر» و «ساختار اداری» تشکیل شده است. در کد ذی‌نفعان، کتابخانه‌های عمومی باید بتواند ذی‌نفعان خود را شناسایی کنند. این مکان‌ها باید از ساختار حمایتی گروه‌های محلی برخوردار باشد و به دیدگاه‌ها و عقاید گوناگون افراد مختلف به‌خصوص رأی و نظر مبتنی بر استدلال و منطقی قوی‌تر توجه کند. تحلیل‌ها در کد ارتباطات نشان می‌دهد که ارتباطات می‌تواند از طریق تأثیرپذیری مثبت کتابخانه‌ها از روابط موجود بین سازمان‌ها و اشخاص، و با اثرگذاری و اثرپذیری از رسانه‌ها و با برقراری ارتباط با سازمان‌ها و نهادهای محلی موجب شود کتابخانه عمومی به‌عنوان مرکزی اجتماعی محسوب شود. در صنعت نشر، فراهم بودن مکانی برای دسترسی به آثار پرمخاطب بازار نشر می‌تواند در ایفای نقش کتابخانه عمومی به‌مثابه مرکز اجتماعی اثرگذار باشد. از مکانی که محل نگهداری و عرضه آثار مورد علاقه و اقبال عامه مردم نباشد و آن‌ها نتوانند آثاری را که بدان‌ها نیاز دارند در آن بیابند نمی‌توان انتظار داشت محل اجتماع مردم آن جامعه باشد؛ در نتیجه، آن‌ها به مکان‌هایی دیگر رجوع خواهند کرد. کد ساختار اداری نشان می‌دهد که کتابخانه‌های عمومی باید از تمرکزگرایی در مدیریت دوری کنند و در برابر تغییرات و شرایط، قوانینی انعطاف‌پذیر داشته باشند و نسبت به روزآمدسازی مقررات و آیین‌نامه‌ها اقدام کنند. نیاز است تا ساختاری مشخص برای ارائه خدمات و تأمین منابع اطلاعاتی وجود داشته و بر اساس نیاز اجتماعات محلی تهیه شده باشد.

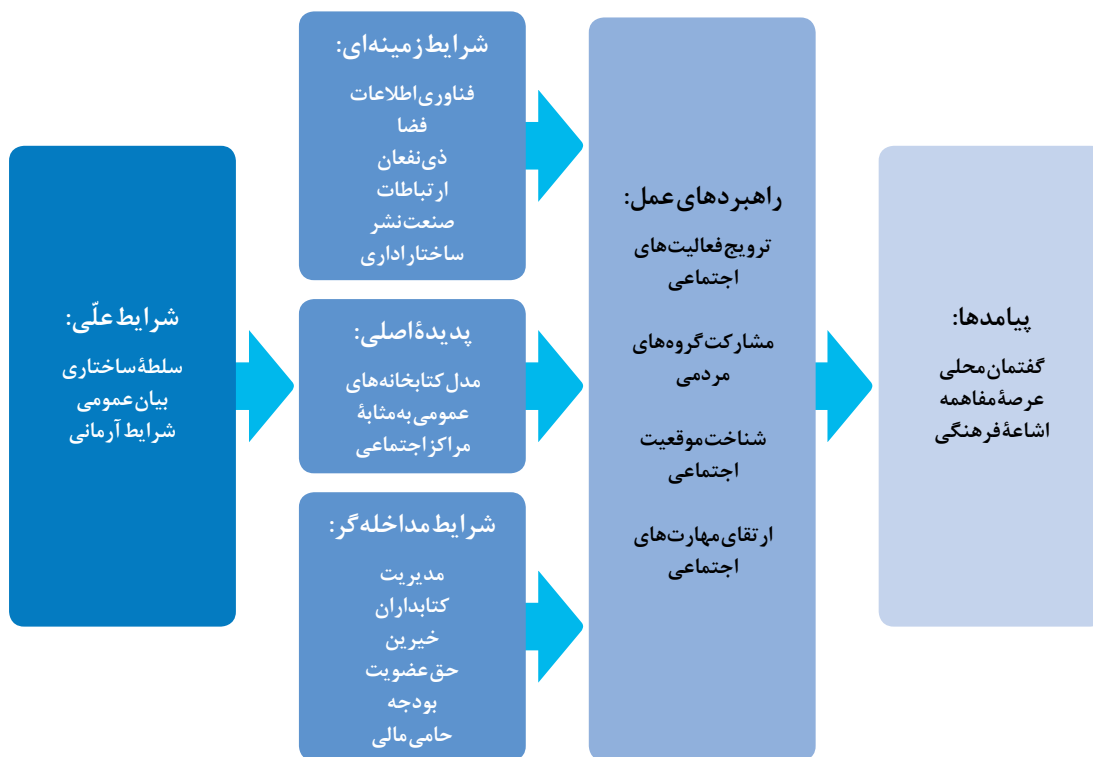
■ **عامل فرهنگی.** این عامل دربردارنده کد محوری «گفت‌مان محلی»، «عرصه مفاهمه» و «اشاعه فرهنگی» است. در کد گفت‌مان محلی، تحلیل‌ها حاکی از آن است که توجه به فرهنگ و آداب و رسوم هر منطقه برای برقراری اجتماعات محلی لازم است. کتابخانه‌ها باید برنامه‌ها و اقدامات خود را بومی کنند و با توجه به نمادها و ارزش‌های

فرهنگی خود شناختی عمیق از رخدادهای فرهنگی بومی به دست آورند. در عرصه مفاهمه، کتابخانه‌های عمومی مکان‌هایی خنثی و بی‌طرف محسوب می‌شوند که در آن می‌توان ابراز عقیده کرد. در کتابخانه‌های عمومی، لازم است بیان اندیشه‌ها آزاد باشد. همچنین، کتابخانه عمومی باید به عنوان مکانی گفت‌وگو محور پذیرفته شود. باید امکان اشتراک‌گذاری آزادانه ایده‌ها و اندیشه‌ها وجود داشته باشد و بتواند مردم را در امور اجتماعی مشارکت دهد. کد اشاعه فرهنگی گویای آن است که کتابخانه‌های عمومی باید با سایر نهادهای فرهنگی جامعه ارتباط برقرار کنند و توانایی تغییر در نگرش افراد جامعه را داشته باشد. توانایی تغییر و اصلاح نگرش مردم نسبت به علم و فرهنگ و هنر و ارتقای سطح آگاهی عمومی در زمان مشکلات و بحران‌ها از دیگر ویژگی‌های تحقق نقش کتابخانه‌های عمومی به عنوان مراکز اجتماعی است.

■ **عامل اقتصادی.** این عامل از ۴ کد محوری «خیرین»، «حق عضویت»، «بودجه» و «حامی مالی» تشکیل شده است. تحلیل کد خیرین نشان داد در شرایطی که کتابخانه‌های عمومی بودجه کافی برای انجام امور خود را ندارند، جذب کمک‌های مادی و معنوی از خیرین می‌تواند گزینه‌ای مناسبی باشد. در کد حق عضویت، لازم است دریافت حق عضویت با توجه به شرایط اقتصادی و مالی جامعه محلی انجام شود و کتابخانه‌های عمومی نیز با استفاده از آن‌ها به تقویت برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی خود بپردازند. در کد محوری بودجه، کتابخانه‌های عمومی باید در برنامه‌ریزی‌ها به درآمدهای بالقوه و بالفعل توجه داشته باشند و پیش‌بینی‌های لازم برای تأمین بودجه مورد نیاز برای آموزش، فعالیت‌ها و برنامه‌ها را با توجه به تغییرات اقتصادی داشته باشند، و همچنین مالی به خرید و روزآمدسازی امکانات و تجهیزات اختصاص دهند. در نهایت، تحلیل کد حامی مالی نشان از آن دارد که کتابخانه‌های عمومی لازم است به تبلیغات و بازار یابی به منظور جذب حمایت‌های مالی توجه ویژه کنند و در این حمایت‌ها از سازمان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی کمک بگیرند.

اکنون که توضیح هر یک از عوامل بیان شد، به طراحی مدل مفهومی پژوهش پرداخته می‌شود (شکل ۲).

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

در ادامه، به تشریح هر یک از ابعاد این مدل پرداخته می‌شود.

■ **شرایط علی.** شرایط علی، حوادث، رویدادها و اتفاقاتی هستند که به رخداد یا توسعه یک پدیده منجر می‌شوند (خاکی، ۱۳۹۲، ص ۲۳۲) و مقوله اصلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند (بازرگان، ۱۳۸۹، ص ۱۰۰). در این پژوهش، سلطه ساختاری، بیان عمومی و شرایط آرمانی به عنوان شرایط علی مدل، بر حوادث یا وقایعی دلالت می‌کنند که به مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی منتهی می‌شود.

■ **شرایط زمینه‌ای.** زمینه یا محیط شرایط ویژه‌ای است که راهبردها را تحت تأثیر قرار می‌دهند (بازرگان، ۱۳۸۹، ص ۱۰۰). به عبارت دیگر، زمینه، مجموعه‌ای از ویژگی‌های خاص مربوط به پدیده است (خاکی، ۱۳۹۲، ص ۲۳۲). در پژوهش حاضر، فناوری اطلاعات، فضا، ذی‌نفعان، ارتباطات، صنعت نشر و ساختار اداری شرایطی زمینه‌ای است که نشان‌دهنده سلسله خصوصیات ویژه‌ای بوده و بر پدیده مورد بحث یعنی مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی دلالت می‌کند، و راهبردهای عملی این امر در آن شرایط انجام می‌شود.

■ **شرایط مداخله‌گر.** شرایط مداخله‌گر یا شرایط واسطه‌ای شرایطی محیطی هستند که راهبردها را تحت تأثیر قرار می‌دهند (بازرگان، ۱۳۸۹، ص ۱۰۱) و تسهیلگر یا محدودکننده راهبردهای عمل هستند (ابراهیمی، ۱۳۹۰). در این مطالعه، مدیریت، کتابداران، خیرین، حق عضویت، بودجه و حامیان مالی شرایط مداخله‌گر یا میانجی محسوب می‌شوند و مجموعه عوامل و شرایطی هستند که به پدیده مورد بررسی تعلق دارند و بر راهبردهای مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی تأثیر می‌گذارند. این شرایط به سهولت بخشی راهبردها در زمینه‌ای خاص یا محدود کردن آن‌ها می‌پردازد.

■ **راهبردهای عمل.** اقدامات یا تعامل‌های ویژه‌ای هستند که از پدیده اصلی حاصل می‌شوند (بازرگان، ۱۳۸۹، ص ۱۰۱) و در پاسخ به یک پدیده یا برای مدیریت آن انجام می‌شود (خاکی، ۱۳۹۲). در پژوهش حاضر، ترویج فعالیت‌های اجتماعی، مشارکت گروه‌های مردمی، شناخت موقعیت اجتماعی و ارتقای مهارت‌های اجتماعی، راهبردهای کنش و واکنش هستند، و برای اداره، کنترل، برخورد یا به انجام رساندن فرایند مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی در یک شرایط خاص به کار می‌روند و به طراحی مدل کمک می‌کنند.

■ **پیامدها.** برون‌دادها یا نتایج کنش و واکنش هستند (خاکی، ۱۳۹۲، ص ۲۳۳). در واقع، پیامدها همان نتایجی هستند که بر اثر راهبردهای عمل پدیدار می‌شوند (بازرگان، ۱۳۸۹، ص ۱۰۱). در این پژوهش، گفتمان محلی، عرصه مفاهیم و اشاعه فرهنگی در بُعد پیامدها جای می‌گیرد و به عنوان نتایج مدل، و در نتیجه اتخاذ و اجرای هر یک از راهبردهای عملی مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی محسوب می‌شوند. به عبارت دیگر، همه آنچه در شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر و راهبردهای عملی بیان شد به این پیامدها منتهی می‌شوند.

پرسش سوم. رتبه‌بندی عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به مثابه مراکز اجتماعی، بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس چگونه است؟

بعد از شناسایی عوامل، لازم است با کاربست روش‌های کمی به تعیین اهمیت و اعتبار هر یک از این عوامل و رتبه‌بندی آن‌ها پرداخته شود. برای انجام این بخش، از روش آنتروپی شانون بهره‌گیری می‌شود. به این منظور، پس از آنکه پایایی پرسش‌نامه نخست با استفاده از روش آلفای کرونباخ تأیید و گویه‌هایی که آلفای زیر ۰/۷ داشتند حذف شدند، پرسش‌نامه نهایی شامل ۱۰۴ گویه در طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای طراحی شد. سپس، پیوند آن برای نخبگان و متخصصان حوزه مطالعات کتابخانه‌های عمومی ارسال شد. در نهایت، پس از جمع‌آوری داده‌ها، میزان

اهمیت (وزن) هر عامل سنجیده شد و سپس رتبه‌بندی عوامل مؤثر ارائه شد. در روش آنتروپی شانون، ابتدا پیام بر حسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخ‌گو در قالب فراوانی شمارش می‌شود و سپس با استفاده از بار اطلاعاتی هر مقوله، درجه اهمیت هر یک محاسبه می‌شود. همان طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، ابتدا فراوانی هر یک از دیدگاه‌ها در هر یک از ۷ عامل مشخص شده است. این رتبه‌بندی بر اساس فراوانی مؤلفه‌های پاسخ‌داده شده توسط هر یک از خبرگان تعیین می‌شود.

جدول ۲. فراوانی و مقدار آنتروپی عوامل

طیف	کاملاً موافقم		موافقم		نظری ندارم		مخالفم		کاملاً مخالفم	
	مقدار	فراوانی	مقدار	فراوانی	مقدار	فراوانی	مقدار	فراوانی	مقدار	فراوانی
نیروی انسانی	۰/۱۷۶۳	۱۸۹	۰/۲۲۳۶	۲۳	۰/۰۹۷۱	۳	۰/۰۲۶۶	۰	۰	۰
ساختمان و تجهیزات	۰/۱۸۳۵	۲۲۶	۰/۲۲۷۲	۴۱	۰/۰۸۰۰	۷	۰/۰۱۷۰	۲	۰/۰۱۲۲	۰
اجتماعی	۰/۱۶۶۶	۲۸۷	۰/۲۱۸۴	۶۴	۰/۰۹۹۰	۱۹	۰/۰۳۰۰	۰	۰	۰
سیاسی	۰/۱۸۲۰	۱۷۲	۰/۲۱۹۴	۶۰	۰/۱۳۷۸	۵	۰/۰۲۳۵	۲	۰/۰۱۱۲	۰
ساختاری	۰/۱۸۶۶	۳۲۲	۰/۲۲۴۴	۶۷	۰/۱۱۲۳	۱۳	۰/۰۴۸۳	۱	۰/۰۰۴۴	۰
فرهنگی	۰/۱۷۸۴	۲۹۸	۰/۲۲۵۷	۴۶	۰/۰۹۰۷	۳	۰/۰۱۱۲	۰	۰	۰
اقتصادی	۰/۲۱۱۹	۳۴۴	۰/۲۲۸۴	۹۵	۰/۱۴۲۲	۲۱	۰/۰۵۱۹	۴	۰/۰۱۴۱	۰

با مشخص شدن میزان آنتروپی هر یک از عوامل، اکنون لازم است مقدار k تعیین شود. این مقدار برای زمانی که طیف پرسش نامه پنج سطحی باشد (از خیلی کم تا خیلی زیاد)، به طور پیش فرض برابر با $0/۶۲$ است. در جدول ۳، محاسبه وزن هر یک از عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی در کنار آنتروپی و درجه انحراف هر کدام محاسبه شده است. هر چقدر آنتروپی یک عامل کمتر و وزن آن بیشتر باشد، آن عامل رتبه بالاتری را کسب می‌کند.

جدول ۳. محاسبه وزن عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی

عوامل	(E_j) آنتروپی عامل	درجه انحراف عامل (D_j)	وزن عامل (W_j)	رتبه عامل
نیروی انسانی	۰/۵۲۳	۰/۴۷۶	۰/۱۵۱	۴
ساختمان و تجهیزات	۰/۵۲۰	۰/۴۷۹	۰/۱۵۲	۳
اجتماعی	۰/۵۱۴	۰/۴۸۵	۰/۱۵۴	۲
سیاسی	۰/۵۷۴	۰/۴۲۵	۰/۱۳۵	۵
ساختاری	۰/۵۷۶	۰/۴۲۳	۰/۱۳۲	۶
فرهنگی	۰/۵۰۶	۰/۴۹۳	۰/۱۵۷	۱
اقتصادی	۰/۶۴۸	۰/۳۵۱	۰/۱۱۱	۷

همان طور که مشاهده می‌شود، عامل فرهنگی، با آنتروپی ۰/۵۰۶ و وزن ۰/۱۵۷، اثرگذارترین عامل شناسایی شده در این پژوهش به شمار می‌رود. بر این اساس، در پاسخ به سومین پرسش این پژوهش، عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی به‌مثابه مراکز اجتماعی بر مبنای نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس به این صورت رتبه‌بندی می‌شوند:

۱. عامل فرهنگی،
۲. عامل اجتماعی،
۳. عامل ساختمان و تجهیزات،
۴. عامل نیروی انسانی،
۵. عامل سیاسی،
۶. عامل ساختاری،
۷. عامل اقتصادی.

بحث و نتیجه‌گیری

در بررسی پرسش‌های پژوهش، نخستین مسئله آن بود که عوامل مؤثر در مدل کتابخانه‌های عمومی ایران به‌مثابه مراکز اجتماعی کدام هستند؟ انجام مصاحبه‌ها و تحلیل داده‌ها نشان داد که با کاربست نظریه حوزه عمومی هابرماس، ۷ عامل در این مدل اثرگذار است. در استانداردهای مختلفی از جمله استاندارد کتابخانه‌های عمومی ایران (۱۳۹۹، ص ۱۵)، استانداردها و رهنمودهای کتابخانه‌های عمومی استرالیا (۱۳۹۴، ص ۵۷) و رهنمودهای ایفلا (۱۳۹۹، ص ۱۱۹) نیروی انسانی عنصری ضروری برای خدمت‌محور کردن کتابخانه معرفی شده است. وجود این عامل در استانداردها نشان‌دهنده اهمیت و ضرورت آن در همه خدمات کتابخانه‌ها است. در پژوهش‌های مختلفی از جمله شکاری و کوهی‌رستمی (۱۳۹۹) و پوتنیس، وینبری، فین و هانت^۱ (۲۰۲۰) بر ارزش‌های نیروی انسانی و برخورداری از مهارت‌های ارتباطی و خلاقیت و نوآوری تأکید کرده‌اند. یکی از ویژگی‌های هر مرکز اجتماعی که در مقاله آندرسون (۱۹۹۴) به‌صراحت به آن اشاره شد، بحث ساختمان و فضای آن کتابخانه است. در این پژوهش نیز یکی از عوامل مؤثر، تجهیزات و ساختمان بود. گزارش شورای هنر انگلستان (۲۰۱۷، ص ۴) نیز با طرح مسئله فضا، یک مرکز اجتماعی را فضایی مناسب و امن برای دسترسی کل جامعه محلی معرفی کرده است. از سوی دیگر، روی اولدنبرگ (۱۹۸۹) نیز در مبحث کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان مکان‌های سوم به‌طور مفصل راجع به فضای کتابخانه بحث کرده است. نیگرن^۲ (۲۰۱۴) نیز کتابخانه‌های عمومی را بهترین مکان برای تبدیل شدن به مکان‌هایی برای آموزش و یادگیری برخط معرفی کرده است. تعامل، گفت‌وگو و مضمون برقراری ارتباط یکی از دل‌مشغولی‌های اصلی کتاب دگرگونی ساختاری حوزه عمومی یورگن هابرماس و سایر مقاله‌های او بوده است (اوٹویت، ۱۳۸۶، ص ۶۱). امروزه یکی از مشکلاتی که بسیاری از کتابخانه‌های عمومی دارند این است که در مکان‌هایی احداث شده‌اند که از بافت‌های جمعیتی دورند، یا در مناطقی قرار دارند که به‌لحاظ امنیتی در وضعیت مناسبی قرار ندارند، و یا امکان مراجعه به آن‌ها با استفاده از امکانات حمل‌ونقل عمومی وجود ندارد. در کتاب استاندارد تخصیص فضاهای کتابخانه عمومی (۱۴۰۰)، برای هر کتابخانه عمومی، فضاهای مختلفی مانند فضاهای خدمت، برنامه، کارکنان، فناوری و در نهایت فضاهای پشتیبان در نظر گرفته شده است. لازم است در کتابخانه‌های عمومی فضایی نیز برای دیدار و ملاقات گروه‌های مردمی مختلف فراهم باشد تا در آنجا این گروه‌ها به تبادل اندیشه‌ها، آرا و عقایدشان بپردازند.

1. Potnis, Winberry, Finn & Hunt
2. Nygren

طبق نظریه هابرماس (۱۹۸۹)، حوزه عمومی باید فضایی دور از فشار و اضطراب و مبتنی بر آزادی و آگاهی و دسترسی همگانی داشته باشد و همه بتوانند آزادانه وارد آن شوند. در همین راستا، آندرسون (۱۹۹۴) کتابخانه و مرکز اجتماعی را از معدود مکان‌های آزاد شهری معرفی می‌کند که همه می‌توانند از آن استفاده کنند. اسنایدر^۱ (۲۰۰۷) نیز یکی از ویژگی‌های مرکز اجتماعی را دارا بودن یک فضای عمومی آزاد و باز برای حضور همگان دانسته است.

نتایج نشان می‌دهد کتابخانه‌های عمومی می‌توانند در ساخت و شکل‌دهی به افکار عمومی در سطح جامعه مؤثر باشند. فصل آخر کتاب دگرگونی ساختاری حوزه عمومی (هابرماس، ۱۳۹۹، ص ۳۱۷-۳۳۵) به همین مفهوم پرداخته است. افکار عمومی در مباحث مربوط به جامعه مدنی نیز نقشی محوری دارد (ناتل-ویلدفیر^۲، ۱۹۹۹، ص ۱۶۸-۱۷۰). به عقیده اسمیت (۲۰۱۳)، افکار عمومی به دولت و حوزه عمومی نیز مشروعیت می‌بخشد. کتابخانه‌ها می‌توانند در اجتماعات محلی برای گروه‌های مختلف اجتماع‌سازی کنند. در این راستا، لنکس^۳ (۲۰۱۲) بهترین ویژگی یک کتابخانه عالی را توانایی‌اش در اجتماع‌سازی می‌داند. مطالعاتی از جمله گولدینگ (۲۰۰۹)، واتسون^۴ (۲۰۱۰) و اسکات^۵ (۲۰۱۱)، هم‌سو با نتایج این پژوهش، به لزوم اجتماع‌سازی در کتابخانه‌های عمومی پرداخته‌اند.

بر اساس آنچه هابرماس می‌گوید، کتابخانه‌ها باید گفتمان را در سطح جامعه توسعه دهند. نتایج نشان می‌دهد آنچه اهمیتی اساسی در اجتماعی‌سازی کتابخانه‌های عمومی دارد، تغییر دیدگاه‌های افراد و جامعه نسبت به کتابخانه‌ها است. در واقع، باید ذهنیت مرکز اجتماعی بودن کتابخانه در اذهان مردم شکل گرفته و مورد پذیرش قرار بگیرد. کتابخانه‌های عمومی برای جذب اجتماعات می‌توانند به حمایت و میزبانی از استارت‌آپ‌ها و کسب‌وکارهای کوچک اقدام کنند؛ یعنی مکانی برای افرادی باشد که در سایر مکان‌ها نمی‌توانند به آنچه می‌خواهند دست یابند. از سوی دیگر، تحلیل‌ها گویای آن است که امروزه کتابخانه‌های عمومی سهمی بی‌بدیل در غنی‌سازی اوقات فراغت و حضور اقشار مختلف در کنار خانواده‌های خود دارند. به بیان شقاقی (۱۳۹۷)، رشد مراکز اجتماعی با توسعه مفهوم اوقات فراغت هم‌راستا بوده است. آدونسون و همکاران (۲۰۱۹) نیز یکی از برداشتهای مختلف موجود از کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان نهادهای حوزه عمومی را ارتقادهنده اوقات فراغت مفید می‌دانند.

امروزه در بسیاری از استان‌ها و شهرها شاهد حضور طوایف، اقوام، زبان‌ها و گویش‌های گوناگونی هستیم که در مجاورت هم زندگی می‌کنند. کتابخانه باید بتواند علاوه بر ارائه منابع مناسب، با در اختیار گذاشتن فضای لازم آن‌ها را گرد هم آورده و به تبادل فرهنگ‌ها اقدام کنند. این نتیجه هم‌سو با مطالعات الکساندر^۶ (۲۰۰۶)، لارسن (۲۰۱۸) و ویدرشیم و کویزومی (۲۰۲۰) بود که به ایجاد هم‌بستگی اجتماعی در مکان‌های حوزه عمومی پرداخته بودند.

با مرور تحلیل‌ها مشخص می‌شود که کتابخانه‌های عمومی باید فعالیت‌های خود را اجتماع‌محور کرده و فضایی برای مشارکت اجتماعی فراهم کنند. لازم است کتابخانه با دل‌مشغولی‌ها و نیازهای مخاطبان خود حرکت کند. برای مثال، یک سوادآموز و نوسواد، افراد دارای سطح درآمد پایین، یک نابینا، ناشنوا، کاسبان محلی، یک فرد مذهبی، زن خانه‌دار، همگی باید در اجرای برنامه‌ها سهم داشته باشند. کتابخانه‌ها این فضای مشارکتی را درک کرده‌اند و به سمت الگوهای مشارکتی جدید حرکت می‌کنند. منظور این است که تعداد زیادی از شهروندان فعالانه در برنامه‌های کتابخانه مشارکت کنند. ترویج و توسعه فضای مشارکت اجتماعی

1. Snyder
2. Nothelle-Wildfeuer
3. Lankes
4. Watson
5. Scott
6. Alexander

در مطالعات هارت (۲۰۰۷) و انجمن کتابداران آمریکا^۱ (۲۰۲۱) به‌عنوان عاملی مهم تشخیص داده شده است. همچنین، پژوهش‌های دیگر مانند مهرا و سرینیواسان^۲ (۲۰۰۷)، بردی ویلسون و کوکر^۳ (۲۰۰۸)، وینسنت (۲۰۱۶) و شورای موزه‌ها، کتابخانه‌ها و آرشیوها^۴ (۲۰۱۰) به اهمیت مشارکت اجتماعی در کتابخانه‌ها پرداخته‌اند که نتایج این پژوهش با آن‌ها هم‌خوانی دارد.

نتایج نشان داد که روش‌های مختلفی مورد نیاز است تا ارتباط لازم بین کتابخانه عمومی و حوزه‌ها و اقشار مختلف اجتماع برقرار شود و به نقش گروه‌های مردمی و داوطلب نیز اهمیت داده شود. کتابخانه‌های عمومی از طریق فرهنگ‌سازی در میان مردم به حمایت از تشکیل انجمن‌ها و اجتماعات محلی اقدام می‌کنند. هنگامی که میان اعضای یک محل، مراد و ارتباط وجود داشته باشد، افراد برای حل مشکلات اجتماعی با یکدیگر چاره‌جویی کرده و از این طریق هم‌نقش اجتماعی خود را پررنگ‌تر می‌کنند و هم در حل معضلات شهری به نهادها و سازمان‌های دولتی یاری می‌رسانند. کتابخانه‌های عمومی باید از آنچه در جامعه محلی‌اش می‌گذرد اطلاع داشته باشد. یافته‌ها گویای آن است که کتابخانه عمومی باید بستری برای گفت‌وگو و مفاهیم و حصول به نتایج مساعد درباره مسائل چالش‌زای اجتماعی باشد. در واقع، کتابخانه عمومی باید مکانی باشد که معضلات گوناگون در آن مطرح شود و افکار خردمندانه‌ای درباره آن پدیده‌ها شکل بگیرد.

یکی از الزامات اساسی برای تحقق نقش کتابخانه عمومی به‌عنوان مرکزی اجتماعی، فراهم کردن شرایط ایجاد ارتباط بین دولت و ملت است. سبزه‌ای (۱۳۹۴) نیز یکی از ویژگی‌های حوزه‌های عمومی را جلوگیری از ایجاد شکاف بین دولت و ملت دانسته است. از طریق کتابخانه می‌توان به بهبود مهارت‌های ارتباطی و تعاملی اجتماع نیز کمک کرد. باید توجه داشت که همه دانش‌ها در کتاب‌ها نیست، بلکه افراد می‌توانند با حضور و بحث و گفت‌وگو با یکدیگر به ارتقای خود کمک کنند.

محیط سیاسی و جو جامعه محلی و حاکمیتی و قوانین و مقررات موجود همواره تأثیری گسترده بر کارکرد و اهداف کتابخانه‌های عمومی داشته است. در برخی از جوامع، سیاست‌ها مانع از اجرای آزادانه برنامه‌های کتابخانه‌ای می‌شود. قبل از هر چیز، باید پذیرفت که نقش دولت‌ها و دیدگاه‌های حاکمیتی برای کتابخانه‌ها مهم است. کتابخانه عمومی باید بر ساختارهای مختلفی که در جامعه وجود دارد متمرکز باشد. هابرماس در نظریه‌اش بیش از همه، به ساختارهای سیاسی و اجتماعی توجه کرده است. با این حال، هنگامی که از بافت جامعه ایرانی صحبت می‌شود، در کنار ساختارهای سیاسی و اجتماعی، بایستی ساختارهای مذهبی و فرهنگی را نیز مورد توجه قرار داد. در واقع، این ساختارها جزئی جدایی‌ناپذیر از جامعه ایرانی است.

نتایج نشان داد که اثرگذاری کتابخانه بر حوزه دولتی یکی از راهکارهای تحقق نقش آن به‌عنوان مکانی اجتماعی است. هرچقدر نظارت‌های دولتی بر کتابخانه‌های عمومی بیشتر باشد، آن مکان‌ها با چالش‌هایی جدی‌تر مواجه خواهند شد. گاهی ممکن است تمایلی به ایفای نقش کتابخانه به‌عنوان مرکزی اجتماعی وجود نداشته باشند، شاید چون سیاست‌گذاری یا دیدگاه مثبتی وجود نداشته است. کتابخانه‌های عمومی در عین اینکه باید از تصمیمات سیاسی دور باشند، باید حتماً گوشه‌چشمی به نگرش‌های خاص حاکم داشته باشد. در واقع، آن‌ها بایستی توجه کنند که جامعه چگونه می‌اندیشد، برنامه‌ریزی می‌کند، و تحت چه شرایطی تصمیم می‌گیرد.

در پژوهش‌های مختلفی مانند نگت و کلاگ^۵ (۱۹۹۳) بیان شده که اقتدار سیاسی از طریق حوزه عمومی است که مشروعیت خود را پیدا می‌کند. در مقالات راسموسن و جاجومسن (۲۰۰۳)، اینگرام^۶ (۲۰۱۵)،

1. American Library Association (ALA)
2. Mehra & Srinivasan
3. Birdi, Wilson & Cocker
4. Museums, Libraries and Archives Council
5. Negt & Kluge
6. Ingraham

اوجن^۱ (۲۰۱۵) و ویدرشیم و کویزومی (۲۰۱۵، ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷) نیز اشاره شده است که خط‌مشی سیاسی مرتبط با کتابخانه‌های عمومی و مشروعیت آن‌ها همواره در حوزه‌های عمومی مورد بحث قرار گرفته‌اند؛ به این معنا که کتابخانه عمومی برای حفظ و اثبات خود به‌عنوان یک نهاد اثربخش، با استفاده از این عرصه ارزش و اعتبار خود را به عموم اطلاع می‌دهد.

یکی دیگر از عوامل عامل ساختاری بود. ساختار و بافت کتابخانه‌های عمومی همواره مورد بحث بوده است. در پژوهش دانلیوی^۲ (۲۰۱۰) نیز به ساختار مراکز اجتماعی توجه شده است. به عقیده ریچاردز^۳ (۱۳۹۷)، ساختار کتابخانه‌ها با ساختار اجتماعی گره خورده است. امروزه کتابخانه‌های عمومی به لحاظ ساختاری نسبت به گذشته تغییراتی بسیار کرده و خدمات آن دایره‌ای گسترده‌تر پیدا کرده است، به طوری که آن‌ها علاوه بر خدماتی که به صورت سنتی ارائه می‌کنند به سوی خدمات اطلاعاتی و اجتماعی رفته‌اند. تحلیل‌ها گویای آن است که کتابخانه باید به دیدگاه‌ها، عقاید و نظرات گوناگون افراد مختلف توجه کند و نظر مبتنی بر استدلال و منطق قوی‌تر را بپذیرد. همچنین، برای ایجاد یک مرکز اجتماعی، مکانی فراهم شود که تحت نفوذ هیچ‌یک از قدرت‌های رسانه‌ای نباشد.

پیرو تحلیل‌های پژوهش حاضر، در مدیریت کتابخانه نباید تمرکزگرایی وجود داشته باشد؛ به این معنا که اداره کتابخانه باید مطابق با شرایط جامعه محلی باشد. این عدم تمرکزگرایی باید از تصمیم‌گیری‌ها و صدور بخشنامه‌ها و قوانین گرفته تا اجرای برنامه‌ها و انتخاب منابع اطلاعاتی را شامل شود. کتابخانه‌های عمومی می‌تواند محل مجموعه‌سازی و نگهداری دست‌نوشته‌های مردم عادی جامعه محلی باشد، یعنی کتابخانه‌ای که مجموعه‌ای از میراث مکتوب جامعه محلی خود را در بر داشته باشد.

با اصلاح ساختار کتابخانه‌های عمومی و روزآمدسازی آن مطابق با شرایط اجتماع، می‌توان انتظار داشت که خدمات تغییر کند و میزان بهره‌گیری از کتابخانه‌های عمومی نه تنها کاسته نشود، بلکه به دلیل تأمین نیازها و مشارکت در اجتماع افزایش یابد و راه برای تبدیل شدن آنان به مرکزی اجتماعی هموارتر شود. زارع، گودینی و ریاحی (۱۳۹۴) نیز لزوم اصلاح ساختاری کتابخانه‌ها را ضروری دانستند.

رهنمودهای ایفلا (۱۳۹۹، ص ۲۶) نقش مهم کتابخانه عمومی را تمرکز بر توسعه فرهنگی و هنری اجتماع و کمک به شکل‌گیری هویت فرهنگی جوامع می‌داند. این مهم از طریق همکاری با سازمان‌های مرتبط محلی و منطقه‌ای و نیز ایجاد فضایی برای فعالیت‌های فرهنگی، اجرای برنامه‌ها و اطمینان از لحاظ شدن گرایش‌های فرهنگی در منابع کتابخانه به دست می‌آید. نتایج نشان می‌دهد کتابخانه‌های عمومی برای ایجاد یک گفتمان محلی لازم است که به فرهنگ و رسوم غالب هر منطقه توجه داشته باشند. کتابخانه عمومی باید بر اساس آنچه در جامعه محلی‌اش می‌گذرد، احاطه کامل و تصویری جامع و همه‌جانبه از جامعه محلی‌اش باشد. در رهنمودهای ایفلا (۱۳۹۹، ص ۳۰) نیز آمده است که کتابخانه عمومی باید عاملی کلیدی برای گردآوری، پاسداشت و نشر فرهنگ محلی با تمام تنوع آن باشد.

با توجه به مفاهیم موجود در نظریه هابرماس، لازم است کتابخانه عمومی مکان مناسبی برای ابراز عقیده محسوب شود؛ مکانی که مردم بتوانند با هم مشارکت داشته باشند تا در حل چالش‌ها و معضلات اجتماعی به یکدیگر کمک کنند. گفت‌وگو یکی از اصلی‌ترین معیارهای یک حوزه عمومی است. در کتابخانه باید فضاها و اتاق‌های مناسبی برای گفت‌وگو و دیدار و ملاقات وجود داشته باشند. امروزه، فضاهای عمومی مانند پارک‌ها و کافی‌شاپ‌ها و ابزارهایی مانند همچون کتاب، مجله، رادیو، تلویزیون، که همگی می‌توانند حوزه‌های عمومی محسوب بشوند، هرچقدر با محدودیت‌های مختلفی مواجه شوند، مکان‌هایی مانند کتابخانه‌ها بیشتر می‌توانند خودشان را به رخ کشند و توانمندی‌های خود را نشان بدهند. در واقع، کتابخانه‌های عمومی برای حضور اجتماعات مختلف می‌توانند به‌عنوان مکان‌هایی با ظرفیت بالا معرفی شوند.

1. Evjen
2. Dunleavy
3. Richards

هابرماس (۱۳۹۹، ص ۴۷) می‌گوید شهروندان در حوزه عمومی در فضایی غیر کنترل شده، با تضمین آزادی بیان و آزادی انتشار عقاید خویش و آزادی اجتماع، به تبادل نظر درباره موضوعات مورد علاقه عمومی می‌پردازند. آزادی اندیشه و آزادی بیان یکی از اصول اساسی نظریه حوزه عمومی است. کتابخانه‌های عمومی باید به سمت فراهم آوردن فضایی پیش بروند که در آن بتوان آزادانه و به راحتی فکر کرد، و آنچه را در ذهن است به زبان آورد تا کتابخانه محلی برای مفاهمه شود.

یکی دیگر از مؤلفه‌های مؤثر، فراهم بودن مکانی برای تربیت شهروند سالم و آموزش اصول شهروندی است. این عامل هم‌سو با این نتیجه پژوهش قاضی‌زاده، مختاری و حسین‌زاده (۱۳۹۷) است که کتابخانه‌های عمومی بهترین مکان برای آموزش و ترویج مهارت‌های شهروندی و اثرگذاری در این زمینه است. فاضلی (۱۳۹۸) نیز در همین راستا معتقد است کتابخانه‌های عمومی باید به تربیت عاطفی و شناختی و اجتماعی مردم بپردازند. کتابخانه عمومی باید از سوی جامعه به عنوان مرکزی گفت‌وگومحور پذیرفته و شناخته شود. تحلیل‌ها نشان داد برای تحقق مدل کتابخانه به عنوان مرکزی اجتماعی، باید امکان مشارکت دادن مردم در امور اجتماعی فراهم باشد. این امر هم‌سو با مطالعه قریشی و ساعی (۱۳۹۳) است. گلتن^۱ (۲۰۱۹) نیز بر اهمیت نقش فضاهای غیررسمی مانند کتابخانه‌های عمومی برای یک جامعه مدنی کارآمد و ایجاد مشارکت شهروندان در امور اجتماعی تأکید کرده است.

یکی دیگر از عوامل اساسی، توانایی ارتقای سطح آگاهی عمومی در زمان بحران‌ها، مشکلات و معضلات اجتماعی است. فادرستون، لایون و رافین^۲ (۲۰۰۸) کتابخانه‌ها را بهترین مکان برای انتشار و مدیریت اطلاعات صحیح در سطح جامعه می‌داند. زاک^۳ (۲۰۱۱) نیز معتقد است کتابخانه‌های عمومی در زمان بحران‌ها نقش خود را به عنوان منبعی اولیه و قابل اعتماد تثبیت کرده‌اند. مطالعات دیگری نیز مانند اوپرونک^۴ (۲۰۱۲)، باروز^۵ (۲۰۱۴) و هینس^۶ (۲۰۱۵) و کلی، ریگلمن، کلارا و ناوارو^۷ (۲۰۱۷) وجود دارد که به نقش و جایگاه کتابخانه‌های عمومی در کاهش محرومیت‌ها و کنترل آسیب‌های اجتماعی پرداخته‌اند.

تحلیل‌ها نشان داد که خیرین و توانایی جذب کمک از آنان می‌تواند عاملی در اجتماعی‌سازی کتابخانه‌های عمومی باشد. همچنان که خیرین مدرسه‌ساز و بیمارستان‌ساز هستند، چنانچه کتابخانه‌های عمومی نقش خود را در جامعه به خوبی ایفا کنند، این افراد می‌توانند با کمک‌های خود کتابخانه را پایگاهی برای حضور خود کنند. بیانیه کتابخانه عمومی ایفلا/یونسکو (۱۹۹۴) بیان می‌کند که کتابخانه عمومی در اصل باید رایگان باشد. هزینه بر بودن خدمات کتابخانه این اصل بنیادی را که کتابخانه عمومی باید در دسترس همگان باشد نقض می‌کند. با این حال، داده‌های حاصل از این پژوهش نتایجی مغایر را نشان داد. نتایج حاکی از لزوم اخذ مبالغ مختلف از جمله حق عضویت، البته به صورت انعطاف‌پذیر و با توجه به شرایط اقتصادی مراجع، است. همین منابع دریافتی از کاربران را می‌توان در اجرای برنامه‌های اجتماعی در سطح کتابخانه هزینه کرد تا هر آنچه از افراد دریافت می‌شود، در نهایت برای ارائه به خود آن‌ها هزینه کرد.

بدون تأمین میزان کافی بودجه، کتابخانه‌ها در بلندمدت قادر به تدوین سیاست‌های خدمات‌دهی و استفاده کارآمد از منابع موجود نخواهند بود. تأمین بودجه برای کتابخانه عمومی نه تنها در زمان تأسیس لازم است، بلکه باید به صورتی پایدار و مطمئن برقرار باشد. همچنین، باید نیازهای مالی کتابخانه را به جامعه مشتریان اعلام کرد (ایفلا، ۱۳۹۹، ص ۴۸). از این رو، می‌توان بیان کرد که مباحث مالی و اقتصادی نیز یکی از مؤلفه‌های اساسی در مدل کتابخانه‌های عمومی به‌مثابه مراکز اجتماعی است. هنگامی که امکانات مالی در

1. Golten

2. Featherstone, Lyon & Ruffin

3. Zach

4. Oyeronke

5. Barrows

6. Hines

7. Kelley, Riggleman, Clara & Navarro

دسترس است، امکان مدیریت بهینه نیز وجود دارد. عامل اقتصادی با توجه به نوع نگاه و فرهنگ، نوع روندها و سیاست‌گذاری‌ها تأثیراتی مثبت و منفی می‌گذارد. وقتی اجتماع می‌بیند که فضاهای کتابخانه‌ای فضاهایی عام‌المنفعه است، همین امر می‌تواند یکی از تسهیلگرهای تبدیل کتابخانه‌های عمومی به مراکز اجتماعی باشد. لازم است کتابخانه‌ها حضور و گستره خدمات خود را اعلام، تبلیغ و بازاریابی کنند. بنا به اذعان ایفلا (۱۳۹۹، ص ۱۵۱)، بازاریابی فراتر از تبلیغ، فروش، ترغیب یا ترویج است؛ بلکه، رویکردی نظام‌مند و مطمئن است که به طراحی خدمت یا محصول بر اساس نیازها و تقاضاهای مشتری و با هدف کسب رضایت او متکی است.

کتابخانه‌های عمومی از بهترین و مهم‌ترین سازمان‌ها برای دستیابی به توسعه فرهنگی و اعتلای آگاهی جامعه در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، علمی، سیاسی و اقتصادی هستند. مرور متون موجود حاکی از آن است که هدف و کارکرد اجتماعی یکی از اصلی‌ترین اهداف و کارکردهای کتابخانه‌های عمومی بوده است. به این ترتیب، شایسته است کتابخانه‌ها نقش‌ها و کارکردهای خود به مثابه مراکز اجتماعی را ایفا کنند؛ یعنی مکان‌هایی مدنی و عمومی باشند که در آن‌ها اعضای جامعه دور یکدیگر جمع می‌شوند و به فعالیت‌های جمعی می‌پردازند و درباره آخرین فناوری‌ها و فرهنگ‌های مرتبط با منطقه خود به بحث و گفت‌وگو می‌نشینند و برای چالش‌های اجتماعی هم‌اندیشی می‌کنند. در این راه، یکی از نظریات سیاسی که موازین و مفاهیم موجود در آن به خوبی با کتابخانه‌های عمومی و مراکز اجتماعی مرتبط و منطبق است نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس بوده است. در حوزه عمومی، افراد در وضعیتی آزاد، دور از تحمیل‌ها و اجبارها، امر عمومی را مورد بحث و ارزیابی قرار می‌دهند، و بدین وسیله، امکان رسیدن به یک توافق جمعی واقعی را به حداکثر می‌رسانند. این گفت‌وگو و مفاهمه و توافق از آنجا که مبتنی بر نیروهای هدایت‌کننده‌ای همچون قدرت و پول و تبلیغات نیست، سیاستی دیگر و متفاوت با برداشت‌های معمول را می‌آفریند (پدرام، ۱۳۸۸، ص ۱۷). به این ترتیب، این پژوهش با هدف دستیابی به مدل مفهومی کتابخانه‌های عمومی ایران به مثابه مراکز اجتماعی بر اساس نظریه حوزه عمومی یورگن هابرماس انجام شد و عامل فرهنگی را به عنوان مهم‌ترین عامل در این راه معرفی کرد که پس از آن، عامل اجتماعی و سپس عامل ساختمان و تجهیزات قرار دارد. در نهایت، در میان عوامل شناسایی شده، عامل اقتصادی کم‌اهمیت‌ترین عامل در مدل کتابخانه‌های عمومی به مثابه مراکز اجتماعی محسوب می‌شود.

- ابراهیمی، رحمان (۱۳۹۸). مطالعه و دستور کار سیاست گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی در ایران [رساله دکتری]. دانشگاه خوارزمی.
- اوٹوویت، ویلیام (۱۳۸۶). هابر ماس: معرفی انتقادی (لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان، مترجمان). تهران: اختران.
- ایفلا (۱۳۹۹). رهنمودهای ایفلا: خدمت کتابخانه عمومی (فاطمه پازوکی، مریم حسن زاده و سکینه قاسم پور، مترجمان). تهران: چاپار، اساطیر پارسی.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری (ویرایش دوم). تهران: دیدار.
- پدرام، مسعود (۱۳۸۸). سپهر عمومی: روایتی دیگر از سیاست: نظریات آرنست و هابر ماس. تهران: یادآوران.
- پولادی، کمال؛ و بوستانی، مهدی (۱۳۹۶). بررسی عناصر تشکیل دهنده حوزه عمومی در اندیشه هابر ماس. فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۳(۳۸)، ۴۲-۲۰.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲). روش تحقیق بارویکرد گراندیدی در پایان نامه نویسی. تهران: فوژان.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا) (۱۳۹۷). کتابخانه‌های عمومی با ساختار اجتماعی هر کشور گره خورده است. <https://www.irna.ir/news/83197203>
- زارع، امین؛ گودینی، یاسر؛ و ریاحی، عارف (۱۳۹۴). مطالعه عوامل موثر بر استفاده از کتابخانه‌های عمومی (مطالعه موردی کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه). ن. ظام‌ها و خدمات اطلاعاتی، ۴(۳ و ۴)، ۵۱-۶۲.
- سبزه‌ای، محمدتقی (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناسی حوزه عمومی در ایران پس از انقلاب (۱۳۵۷-۱۳۹۴). فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۵(۷۱)، ۴۸-۸۹.
- شری، کوئین؛ و مک کالوم، ایان (۱۳۹۴). استانداردها و رهنمودهای کتابخانه‌های عمومی استرالیا. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور؛ مؤسسه انتشارات کتاب نشر.
- شفاق، مهدی (۱۳۹۷). کتابخانه‌های عمومی: مرکز اجتماع. در: نشست‌های هم‌اندیشی و مقاله‌های سومین کنگره سالانه متخصصان علوم اطلاعات ایران. به کوشش: زرار جبعلی بگلو، با همکاری: فرزانه بهارلو، ویراستار: سمیه سادات آخشیک، شانزدهم و هفدهم آبان ۱۳۹۶. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- شکاری، محمدرضا؛ و کوهی رستمی، منصور (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل راهبردی عوامل و موانع کاربست مهارت‌های ارتباطی در بین کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان خوزستان. پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۰(۲)، ۲۷۱-۲۹۵.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۸). بازاندیشی در کارویژه کتابخانه عمومی بر مبنای سیاست‌های خوانا و نویسا شدن مردم. <http://nppl.ir/wp-content/uploads/session4tehran.pdf>
- فرستخواه، مقصود (۱۳۹۵). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر «نظریه بر پایه» (گراند تئوری (GTM)). تهران: آگاه.
- فرزادنگهر، حمیده؛ بهزادفر، مصطفی؛ حبیب، فرح؛ و فیروز آبادی، احمد (۱۳۹۲). تبارشناسی هنجارهای کیفی طراحی فضاهای شهری با تأکید بر میزان پدیداری آن‌ها در عرصه‌های عمومی. مدیریت شهری، ۳۲، ۵۷-۸۰.
- قاضی زاده، حمید؛ مختاری، حیدر؛ و حسین زاده، سولماز (۱۳۹۷). آموزش و ترویج مهارت‌های شهروندی از طریق کتابخانه‌های عمومی. علوم و فنون مدیریت اطلاعات، ۴(۴)، ۸۵-۱۰۰.
- قریشی، فردین؛ و ساعی، روح‌اله (۱۳۹۳). بررسی میزان مشارکت اجتماعی کارکنان و عوامل مؤثر بر آن در بین کتابخانه‌های شهر تبریز. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۲۰(۴)، ۶۱۱-۶۲۶.
- کرسول، جان (۱۳۹۱). پویای کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت پژوهی، پدیدارشناسی، نظریه داده‌بنیاد، قوم‌نگاری، مطالعه موردی) (حسن دانایی فرد و حسین کاظمی، مترجمان). تهران: صفار: اشراقی.
- کوهی رستمی، منصور (۱۴۰۰). بازاندیشی در کتابخانه‌های عمومی: مدل فضایی کتابخانه‌های عمومی. در: کارنامه ایرانی کتابخانه‌های عمومی (جلد نخست). به کوشش: احمد شعبانی و قاسم موحدیان. تهران: چاپار.
- لکی، گلوریا جی؛ و گیون، لیزا ام؛ و بوشمن، جان ئی (۱۳۹۵). نظریه انتقادی برای علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی (فتاح محمدی، مترجم). تهران: چاپار: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
- ماتیان، امیر؛ و رونقی، محمدحسین (۱۳۹۴). ارائه چهار چوب جامع پیاده‌سازی بازاریابی اینترنتی با استفاده از روش فراترکیب. مدیریت بازرگانی، ۹۲۰-۹۰۱، ۴(۴).

نوذری، حسینعلی (۱۳۸۱). بازخوانی هابرماس (درآمدی بر آراء اندیشه‌ها و نظریه‌های یورگن هابرماس). تهران: نشر چشمه.
نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۹۹). استاندارد کتابخانه‌های عمومی ایران. مؤسسه انتشارات کتاب نشر.
نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۴۰۰). استاندارد تخصیص فضاهای کتابخانه عمومی. مؤسسه انتشارات کتاب نشر.
هابرماس، یورگن (۱۳۹۹). دگرگونی ساختاری حوزه عمومی: کاوشی در باب جامعه بورژوازی. (جمال محمدی، مترجم). تهران: افکار.
هولاب، رابرت (۱۳۷۵). یورگن هابرماس: نقد در حوزه عمومی (مجادلات فلسفی هابرماس با پوپری هابرماس، گادامر، لومان، لیوتار، دریدا و دیگران). (حسین بشیریه، مترجم). تهران: نشر نی.

References

- Aabo, S., Audunson, R., & Varheim, A. (2010). How do public libraries function as meeting places? *Library & Information Science Research*, 32(1), 16-26. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2009.07.008>
- Alexander, J. C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford University Press, Oxford.
- American Library Association (ALA). (2021). What Is Community Engagement? <https://www.ala.org/tools/librariestransform/libraries-transforming-communities/engagement>
- Andersen, J. & Skouvig, L. (2006). Knowledge organization: a sociohistorical analysis and critique, *Library Quarterly*, 76(3), 300-322. <https://doi.org/10.1086/511139>
- Anderson, B. L. (1994). The Library as Community Center. *Library Trends*, 42(3), 395-403.
- Ariton-Gealan, C. (2016). Library—a new public space. *International Journal of Advanced Statistics and IT&C for Economics and Life Sciences*, 6(1).
- Audunson, R. A., Aabo, S., Blomgren, R., Hobohm, H. C., Jochumsen, H., Khosrowjerdi, M., Varheim, A. V. (2019). Public libraries as public sphere institutions: A comparative study of perceptions of the public library's role in six European countries. *Journal of Documentation*, 75(6), 1396-1415.
- Audunson, R., Andresen, H., Fagerlid, C., Henningsen, E., Hobohm, H-C, Jochumsen, H, Larsen, H. (2020). Physical places and virtual spaces. Libraries, archives and museums in a digital age. In R. Audunson, H. Andresen, C. Fagerlid, E. Henningsen, H-C Hobohm, H. Jochum-sen, H. Larsen, & T. Vold (Eds.), *Libraries, Archives and Museums as Democratic Spaces in a Digital Age*. De Gruyter Saur, Munich. <https://doi.org/10.1515/9783110636628-001>
- Barrows, P. K. (2014). Serving the needs of homeless library patrons: Legal issues, ethical concerns, and practical approaches. *SLIS Student Research Journal*, 4(2), 1-16.
- Bazargan, A. (2010). *An introduction to qualitative and mixed research methods: Common approaches in the behavioral sciences* (2nd ed.). Tehran: Didar. (in Persian)
- Birdi, B., Wilson, K. & Cocker, J. (2008). The public library, exclusion and empathy: A literature review. *Library Review*, 57(8), 576–592.
- Black, A. & Muddiman, D. (1997). *Understanding Community Librarianship: The Public Library in Post-modern Britain*. Aldershot: Avebury.
- Buschman, J. E. (2005). On libraries and the public sphere. *Library Philosophy & Practice*, 7(2), 1-8.
- Chu, M. M. (2013). 13 Signs: The condition of our national library is a reflection of Malaysia's governance.
- Crespy, A. (2013). Deliberative democracy and the legitimacy of the European Union: A reappraisal of conflict, *Political Studies*, 62(1), 81-98.
- Creswell, J. (1991). *Qualitative survey and research design: Choosing among five approaches (narrative research, phenomenology, grounded data theory, ethnography, case study)* (Hassan Danaeifard and

- Hossein Kazemi, Trans.). Tehran: Safar: Ishraghi. (*in Persian*)
- Dunleavy, P. (2010). *The future of joined-up public services*. London UK: Public Services Trust and ESRC.
- Ebrahimi, R. (2018). *Study and presentation of national policy agenda for public libraries in Iran* [Doctoral dissertation]. Kharazmi University. (*in Persian*)
- Evjen, S. (2015). The image of an institution: Politicians and the urban library project. *Library & Information Science Research*, 37(1), 28-35. <https://doi:10.1016/j.lisr.2014.09.004>
- Farastkhah, M. (2015). Qualitative research method in social sciences with emphasis on the grand theory method (GTM). Tehran: Aghaz. (*in Persian*)
- Fazli, N. (2018). Rethinking the special work of the public library based on the policies of people's reading and writing. <http://nppl.ir/wp-content/uploads/session4tehran.pdf>
- Featherstone, R. M., Lyon, B. J., & Ruffin, A. B. (2008). Library roles in disaster response: An oral history project by the National Library of Medicine. *Journal of the Medical Library association: JMLA*, 96(4), 343–350. <https://doi.org/10.3163/1536-5050.96.4.009>.
- Felicetti, A. (2016). *Deliberative democracy and social movements: Transition initiatives in the public sphere*, Rowman & Littlefield International, London.
- Foroozangohar, H., Behzadfar, M., Farah, F., & Firoozabadi, A. (2013). Genealogy of qualitative social values of space's urban design with emphasis on public discourse, *Urban Management*, 32, 57-80. (*in Persian*)
- Ghazizadeh, H., Mokhtari, H., & Hosseinzadeh, S. (2019). Training and promoting citizenship skills through public libraries. *Sciences and Techniques of Information Management*, 4(4), 85-100. (*in Persian*)
- Golten, E. (2019). Public Libraries as Place and Space – New Services, New Visibility.
- Goulding, A. (2009). Engaging with community engagement: Public libraries and citizen involvement. *New Library World*. 110(1/2), 37-51. <https://doi.10.1108/03074800910928577>
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. *Contemporary Sociology*, 19. <https://doi:10.2307/2072652>.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Habermas, J. (2019). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Jamal Mohammadi, translator). Tehran: Afkar. (*in Persian*)
- Habermas, J., Bürger, T., & Lawrence, F. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Edited by Thomas Burger. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J., Lennox, S., & Lennox, F. (1974). The Public Sphere: An Encyclopedia Article. *JSTOR- New German Critique*, 3(3): 49–55. <https://doi:10.2307/487737>
- Hart, G. (2007). Social capital: A fresh vision for public libraries in South Africa? *South African Journal of Libraries and Information Science*, 73(1): 14–24.
- Hines, S. S. (2015). Connecting individuals with social services: The library's role. Retrieved May 28, 2021 from <http://www.ifla.org/files2016/12/28>
- Holub, R. (1995). *Jürgen Habermas: Critic in the public sphere (Habermas' Philosophical Controversies with Popperians, Gadamer, Lehmann, Lyotard, Derrida and others)* (H. Bashiriyeh, Trans.). Tehran: Ney Publishing. (*in Persian*)
- Hunter, B., Neiger, B., & West, J. (2011). The importance of addressing social determinates of health at the local level: The case for social capital. *Health and Social Care in the Community*, 19(5), 522-530. <https://doi:10.1111/j.1365-2524.2011.00999.x>

- IFLA public library service guideline (2019). (F. Pazuki, M. Hassanzadeh & S. Qasimpour, Trans.). Tehran: Chapar, Persian mythology. (in Persian)
- Ingraham, C. (2015). Libraries and Their Publics: Rhetorics of the Public Library. *Rhetoric Review*, 34(2), 147–163. <https://doi.org/10.1080/07350198.2015.1008915>.
- Jochumsen, H., Rasmussen, C. H., & Skot-Hansen. D. (2012). The Four Spaces – A New Model for the Public Library. *New Library World*, 113(11/12), 586–597. <https://doi.org/10.1108/03074801211282948>.
- Kelley, A., Riggleman, K., Clara, I., & Navarro, A. E. (2017). Determining the need for social work practice in a public library. *Journal of Community Practice*, 25(1), 112-125. <https://doi.org/10.1080/10705422.2016.1269380>
- Khaki, G. (2012). *Research method with a grounded approach in thesis writing*. Tehran: Fujan. (in Persian)
- Koizumi, M., Larsen, H. (2019). Public libraries and democracy in the Nordic model. In Gašo, G., Ranogajec, M. G., Žilić, J., & Lundman, M. (Eds) *Information and technology transforming lives: connection, interaction, innovation*. Proceedings of the XXVII Bobcatss Symposium, pp. 452-457, Osijek, Croatia, BOBCATSSS.
- Koochi Rostami, M. (1400). Rethinking public libraries: spatial model of public libraries. In: Iranian record of public libraries (first volume). By: Ahmad Shabani and Qasem Movahedian. Tehran: Chapar. (in Persian)
- Kranich, N. (2005). *Libraries & Democracy: The Cornerstones of Library*. Chicago, IL: American Library Association.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2000). *Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research (3rd Edition)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Lackey, G. J., and Given, L. M., & Bushman, J. E. (2016). *Critical Theory for Library and Information Science Exploring the Social from across the Discipline* (F. Mohammadi, Trans.). Tehran: Chapar: Iran Public Libraries Foundation. (in Persian)
- Lankes, R. D. (2012). *Expect More: Demanding Better Libraries for Today's World*. CreateSpace Independent Publishing Platform, Lexington, K. Y.
- Larsen, H. (2018). Archives, libraries and museums in the Nordic model of the public sphere. *Journal of Documentation*, 74(1), 187-194. <https://doi.org/10.1108/JD-12-2016-0148>.
- Larsen, H. (2020). Theorizing public libraries as public spheres in library and information science. In *Sustainable Digital Communities: 15th International Conference, iConference 2020, Boras, Sweden, March 23–26, 2020, Proceedings 15* (pp. 564-570). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43687-2_46.
- Leckie, G. J. & Buschman, J. E. (2007). Space, place, and libraries: An introduction". In Buschman, J. E. and Leckie, G.J. (Eds), *The Library as Place: History, Community, and Culture*, Libraries Unlimited, Westport, CT, pp. 3-25.
- Leckie, G.J. and Hopkins, J. (2002). The public place of central libraries: findings from Toronto and Vancouver. *Library Quarterly*, 72(3), 326-372. <https://doi.org/10.2307/40039762>
- Manian, A., & Ronaghi, M. H. (2015). A Comprehensive Framework for E-marketing Implementation by Meta-Synthesis Method. *Journal of Business Management*, 7(4), 901-920. (in Persian)
- McCabe R. B. (2001). *Civic Librarianship: Renewing the Social Missions of the Public Library*. Lanham, MD: Scarecrow Press.
- McCook, K. d. I. P. (2004). *Introduction to Public Librarianship*, Neal-Schuman, New York, NY.
- Mehra, B., & Srinivasan, R. (2007). The library-community convergence framework for community action: libraries as catalysts of social change, *Libri*, 57(3), 123-139.
- Morrison, H. (2010). The role of the research library in an emerging global public sphere, *LIBER Annual Conference, Aarhus University, Denmark, June 29*.

- Ndinde, S., & Kadodo, W. (2014). The Role of Community-Based Information Centers in Development: Lessons for Rural Zimbabwe. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 2(1), 44-53.
- Negt, O., & Kluge, A. (1993). *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere* (P. labanyi et al, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Newman, J. (2007). Re-mapping the public. *Cultural Studies*, 21(6), 887-909.
- Nothelle-Wildfeuer, Ursula. (1999). *Soziale Gerechtigkeit und Zivilgesellschaft*, Rauscher und Lothar Roos (Hg.) Abhandlung zur Sozialpolitik Bd. 42, Paderborn/München: Ferdinand Schöningh Verlag.
- Nozari, H. A. (2011). *Rereading Habermas (Introduction to Jürgen Habermas' opinions, thoughts and theories)*. Tehran: Cheshme Publishing. (in Persian)
- Nygren, A. (2014). *The Public Library as a Community Hub for Connected Learning*. IFLA 2014 LYON, 1-16.
- Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place: Cafés, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other Hangouts at the Heart of a Community*. Paragon House, New York.
- Outhwaite, W. (2016). *Habermas: A Critical Introduction*. (L. JoAfshani & H. Chavoshian, Trans.). Tehran: Akhtaran. (in Persian)
- Oyeronke, A. (2012). Information as an economic resource: The role of public libraries in Nigeria. *Chinese Librarianship: An International Electronic Journal*, 34, 66-75. Retrieved July 2, 2017 from <http://www.iclc.us/cliej/cl34oyeronke.pdf>
- Pateman, J. & Vincent, J. (2010) *Public Libraries and Social Justice*. Farnham: Ashgate.
- Pedram, M. (2008). *Public sphere: An alternative narrative of politics: views of Arendt and Habermas*. Tehran: Yadavaran. (in Persian)
- Potnis, D. D., Winberry, J., Finn, B., & Hunt, C. (2020). What is innovative to public libraries in the United States? A perspective of library administrators for classifying innovations. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(3), 792-805. <https://doi.org/10.1080/0961000619871991>
- Pouladi, K., and Boustani, M. (2017). Investigating elements of the public domain in Habermas' thought. *Political Science Quarterly*, 13(38), 21-42. (in Persian)
- Rasmussen, C. H., & Jochumsen. H. (2003). Strategies for Public Libraries in the 21st Century. *International Journal of Cultural Policy*, 9(1), 83-93. <https://doi.org/10.1080/1028663032000089840>.
- IRNA News Agency (2017). *Public libraries are tied to the social structure of each country*. <https://www.irna.ir/news/83197203/> (in Persian)
- Richards, P. S., Wiegand, W. A., & Dalbello, M. (2015). *A history of modern librarianship: Constructing the heritage of western cultures*. Santa Barbara, CA: Libraries Unlimited
- Rothbauer, P. (2007). Locating the library as place among lesbian, gay, bisexual, and queer patrons", in Buschman, J.E. and Leckie, G.J. (Eds), *The Library as Place: History, Community, and Culture*, Libraries Unlimited, Westport, CT, 101-115.
- Sabzehei, M. T. (2015). Sociological analysis of the Iranian public sphere after the post Islamic revolution era (1978-2015). *Quarterly Journal of Social Sciences*, 22(71), 48-89. (in Persian)
- Saei, R., & Ghoreishi, F. (2015). Studying of Social participation and its effective factors in staff of the libraries of Tabriz. *Research information and public libraries*, 20(4), 611-626. (in Persian)
- Scott, R. (2011). The role of public libraries in community building. *Public Library Quarterly*, 30(3), 191-227. <https://doi.org/10.1080/01616846.2011.599283>
- Shaghghi, M. (2017). Public libraries: community center. In: Symposiums and articles of the 3rd Annual

- Congress of Information Science Specialists of Iran. By: Reza Rajabali Baglo, with the collaboration of: Farzaneh Bharlou, editor: Somayeh Sadat Akashik, November, 6 and 7, 2017. Tehran: The National Library and Archives of Iran or National Library of the Islamic Republic of Iran, Iran Public Libraries Foundation. (in Persian)
- Shekari, M. R., & Koochi Roostami, M. (2021). Strategic Identification and Analysis of Factors and Obstacles in the Application of Communication Skills among Librarians of Khuzestan's Public Libraries. *Library and Information Science Research*, 10(2), 271-296. (in Persian)
- Sherry, Q., & McCallum, I. (2014). *Standards and guidelines for Australian public libraries*. Tehran: Iran Public Libraries Foundation, Institute of Publishing Books. (in Persian)
- Smith, P. (2013). "Jürgen Habermas' Concept of the 'Public Sphere.'" Bangkok, Thailand: Youtube, Mahidol University, International college. <https://youtu.be/QEAWc6FuRsI>.
- Snyder, B. J. (2007). *How the public library contributes to community building: a case study* (Master's thesis). Theses and Dissertations, Rowan University, <https://rdw.rowan.edu/etd/846>
- Iran Public Libraries Foundation. (2019). Standard of public libraries of Iran. Tehran:, Nashrekohan Book Publishing Institute. (in Persian)
- The IFLA/UNESCO Public Library Manifesto. (1994). <http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/eng.htm> (accessed 12 Sep. 2021)
- Iran Public Libraries Foundation. (2023). The standard for allocation of public library spaces. Tehran: Institute of Publishing Books. (in Persian)
- Vakkari, P., Aabø, S., Audunson, R., Huysmans, F., & Oomes, M. (2014). Perceived outcomes of public libraries in Finland, Norway and the Netherlands. *Journal of Documentation*, 70(5), 927-944.
- Van Krieken, R. (2016). *Habermas & the Public Sphere*. Australia: YouTube, Department of Sociology and Social Policy, The University of Sydney. <https://youtu.be/1PzTyNe4tP4>.
- Vincent, J. (2016). Inclusion: training to tackle social exclusion. In *Handbook of Library Training Practice and Development* (pp. 145-168). Routledge.
- Watson, L. (2010). The future of library as a place of learning: A personal perspective. *New Review of Academic Libraries*, 16(1), 45-56.
- Widdersheim, M. M., & Koizumi, M. (2015), Signal architectures of US public libraries: Resolving legitimacy between public & private spheres, *Proceedings of the Association for Information Science & Technology*, 52(1), 1-13. <https://doi:10.1515/libri-2015-0043>
- Widdersheim, M. M., & Koizumi, M. (2017). A communication system approach to the problem of public library legitimacy, *Library & Information Science Research*, 39(1), 23-33.
- Widdersheim, M. M., Koizumi, M., & Larsen, H. (2021). Cultural policy, the public sphere, and public libraries: a comparison of Norwegian, American, and Japanese models. *International Journal of Cultural Policy*, 27(3), 358-376. <https://doi:10.1080/10286632.2020.1751142>
- Widdersheim, M. M., & Koizumi, M. (2016). Conceptual modelling of the public sphere in public libraries, *Journal of Documentation*, 72(3), 591 - 610.
- Williamson, M. J. (2000). Social exclusion and the public library: A Habermasian insight, *Journal of Librarianship and Information Science*, 32(4), 178-186.
- Zach, L. (2011). What Do I Do in an Emergency? The Role of Public Libraries in Providing Information during Times of Crisis. *Science & Technology Libraries*, 30(4), 404-413.
- Zare, A., Godeyni, Y., & Riahi, A. (2015). Study of Factors Effecting the Use of Public Libraries (Case study of User of Kermanshah Public Libraries). *Journal of Information Systems and Services*, 4(4), 51-62. (in Persian)